

REFLECTIE BELEGSELIE

TIJDSCHRIFT VOOR religie en spiritualiteit
NUMMER 4, JAARGANG 10, WINTER 2013

In dit
nummer o.a.:

De Ceder en
de Tijd

Zonsopgang

Verbinding met
het Oerlicht

“Dimensiewissel”

COLOFON

REDACTIE:

Lambèrt de Kwant, hoofdredacteur
Van de Veldelaan 862
1816 PX Alkmaar
Tel: 072-5119619
E-mail: adekwant@upcmail.nl
Mgr P.O.Baaij
Paul van Rooijen, eindredacteur
paul.w.van.rooijen@gmail.com

REDACTIE-ADRES:

Stokroosstraat 105
2565 BL Den Haag

VOOR ABONNEMENTEN:

Waterinkweg 9
8151 AJ Lemelerveld
Tel: 0572-302503
E-mail: flg.moers@planet.nl

PENNINGMEESTER:

Bankrekening: 73.24.53.690;
Postbank: 302100
tnv VKK/CKB

LAYOUT:

Rudolf H. Smit

OMSLAGILLUSTRATIE:

Oculus in het Romeinse Pantheon

DRUK:

Drukkerij Van Asselt,
Lemelerveld
www.drukkerijvanasselt.nl

VOOR ABONNEMENTEN:

Zie het Redactie-adres

JAARABONNEMENT:

€ 17,50 (voor niet-kerkleden)

De redactie houdt zich het recht voor artikelen in te korten, te redigeren – zo nodig in overleg met de auteurs – of te weigeren. De inhoud van de artikelen vertolkt niet noodzakelijkerwijs de standpunten van de VKK in Nederland of die van de redactie. Elke auteur schrijft op persoonlijke titel, tenzij er aangegeven is dat er sprake is van een officieel kerkelijk document.

Copyright © Vrij-Katholieke Kerk in Nederland. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke wijze dan ook, zonder de uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de uitgeefster van dit tijdschrift.

**Sluitingsdatum voor het
voorjaars-nummer van 2014:
5 februari 2014**

**Het voorjaarsnummer verschijnt
eind maart 2014**

ISSN 1574-2776
Website VKK: www.vkk.nl

REFLECTIE,

voortzetting van *VK-Visie* jaargang 76, is het tijdschrift
van de Vrij-Katholieke Kerk in Nederland en verschijnt
vier keer per jaar, onder auspiciën van de regionair
bisschop van de VKK in Nederland.

Reflectie, Tijdschrift voor Religie en Spiritualiteit Nummer 4, jaargang 10, winter 2013

Inhoud van dit nummer:

1. Woord Vooraf
2. Kerstwensen van de Regionaris en de redactie
3. God - Enkel Licht... column Aat de Kwant
5. In memoriam Sir John Tavener
Boekrecensies (1)
6. De Ceder en de Tijd (Wies Kuyper)
10. Boekrecensies (2)
11. De Heilige Mis in kosmologisch perspectief - hoe vrouwelijke en mannelijke symbolen daarin werken (Gert Jan van der Steen)
13. Boekrecensies (3)
- 14-15: Gedicht "Duisternis" en grote foto "Zonsopgang"
16. Verbinding met het Oerlicht - Wijsheid van het Thomasevangelie in donkere dagen (Ojas Th. de Ronde)
19. Boekrecensies (4)
20. Voorpublicatie - De Rollen van de Dode Zee
23. Dimensiewissel - wat er gebeurt als jouw haakje aan de vierdimensionale wereld loslaat - eerste deel (Jim van der Heijden)
26. Boekrecensies (5)
27. Uitgelicht: In het Licht van Sterven (Aat de Kwant)
29. Boekrecensies en boekaankondigingen
30. De Zoon

Een Woord Vooraf

In dit winternummer van Reflectie klinkt bijvoorbeeld een grondtoon van de dualiteit tussen licht & duisternis en duisternis & licht. In afwezigheid van licht is het duister, in het duister kan het licht zich tonen en als licht schijnen.

Het zijn zeker ook symbolen die ons inzicht en onze wijsheid vooruit kunnen helpen op onze innerlijke reis, onze geestelijk weg van ontwikkeling.

*“Het licht schijnt in de duisternis,
maar de duisternis heeft het niet vermocht.”*

Bovenaan een hoofdstuk, in cursief, staat net na de titel op een linkerpagina deze uitspraak van Merlijn in de door Jaap ter Haar geschreven en verbeeldend geïllustreerde weergave van de legende van koning Arthur.

Ik weet het nog, zie het nog en voel de fascinatie nog. Een tijdloze imprint waarbij het mij voorkomt dat er geen wezenlijk verschil is tussen deze tekst lezen als 8-jarige (toen) en iets oudere vrouw (nu). Hoewel ik lang gebroed heb op wat ‘vermocht’ nou wel mocht betekenen?! Het is nooit in me opgekomen een woordenboek te pakken om de betekenis op te zoeken, echt nooit. En nu, achteraf, is het me innerlijk steeds weer zo’n humorvol pleziertje, ik schiet steeds weer om mezelf in de lach.

Geen woordenboek willen pakken om dit op te zoeken, terwijl ik zo’n mens ben die, vanuit grenzeloze nieuwsgierigheid ‘alles’ wel zou willen doorgronden (elke dag schijnt steeds een tikje te kort, dat idee).

De oplettende lezer heeft vast en zeker bemerkt dat hierboven in de tekst het woord ‘achteraf’ verschijnt. Geen woordenboek willen pakken en nu, achteraf, ...

Ja, u heeft best gelijk als u denkt dat dat betekent dat “Het licht schijnt in de duisternis, maar de duisternis heeft het niet vermocht” voor mij haar raadselen wat heeft ontsluitend.

Ja, dat is wel zo.

En wat dat dan is?

Dat wordt meteen, in geschreven taal, een probleem. Niet alleen moeten dan woorden achter elkaar worden gezet, omdat het anders een bende wartaal wordt. Pas een loepzuivere vertolking van het innerlijke beeld door een schildering van woorden, die een impressie in het gemoed van de lezer ‘hervor’, tevoorschijn, in aanschijn, zouden kunnen roepen, zou een tipje van de sluier kunnen gaan oplichten. Maar dat resultaat is zeker niet gegarandeerd.

Een probleem is het ook omdat met het ontrafelen van een eerste laag van het raadselachtige mysterie waarmee je je wil verstaan, na verloop van tijd, een laag ‘eronder’ (kijk, hier is het al met die taal, ‘eronder’, voor nu moet ik die onvolkomen, want net niet raak, aanduiding ook maar laten) blijkt te hebben. En nog één. Er zit altijd wel een laag onder, zo toont het zich. Daardoor kan ik, nu, niet met 100% zekerheid melden of beweren dat ik m’n haakje erachter heb. Elke positie is immers een voorlopige.

En daarnaast is er een ander probleem omdat het raadsel voor ieder mens een net andere oplossing heeft. Het kwartje

valt zeker wel, en verder door, maar het is voor ieder van ons net weer een beetje ander kwartje, een uiterst persoonlijk kwartje, omdat we in ons leven zelf met eigen verschillende levensthematieken te maken hebben en – doodgewoon – omdat we nu eenmaal heel verschillende mensen zijn.

Net zoals het diepste mysterie doorgronden langs veel verschillende wegen mogelijk is. Uiteindelijk, naar aard, hetzelfde is, maar steeds weer via individuele taal en textuur, in beeld, in tekst, in geluid/ klank, wordt gecommuniceerd naar de ander.

Zo men daarover al iets zeggen wil.

En soms lukt het zelfs iemand ‘iets’ te zeggen over ‘niets’, zoals in dit gedicht van Wallace Stevens:

*Je geest moet winters zijn
om de rijp te zien en de takken
van de dennen met hun korst van sneeuw;*

*en al heel lang koud
om de jeneverbes te zien buigen onder ijs
en de sparren in de verre glinster*

*van de januarizon; en geen klagen
te willen horen in het geluid van de wind,
in het geluid van de weinige bladeren*

*- het geluid van het land
vol van dezelfde wind
die waait over dezelfde kale plek*

*waar de luisteraar in de sneeuw,
zichzelf verloren, niets waarneemt
dat niet is en het niets dat is.*

Ik wens u een vruchtbare winter.
Een prachtig Lichtfeest van Kerst.
En veel leesplezier!

Paul van Rooijen,
eindredacteur.

Paul van Rooijen (1963):

Oorspronkelijk en officieel met een ‘a’ achter haar voornaam; deze letter raakte echter op haar 17e in onbruik. Elektronicus, zingevingstherapeut, auteur van ‘Vragen om de dood’ (2010), spreker van hondentaal, culinaire thuischef, kunstenaar, diaken in de

Vrij-Katholieke Kerk en onophoudelijk mateloos gefascineerd door de grondslagen van dit universum.

* * *

Kerstwens

De redactie van Reflectie wenst u graag al het goede voor het nieuwe jaar en een gezegend Kerstfeest.

Mogen vrede en goede wil op aarde heersen en in de mensen een welbehagen!

Kerstwens namens Episcopaat

Regionaris Mgr. Peter O. Baaij

Zoals het meteorologisch jaargetijde start aan het begin van de maand van het nieuwe jaargetijde, zo begint met Advent het nieuwe kerkelijk jaar.

Dit vierde nummer van Reflectie is in de brievenbus gevallen. Dat betekent dat de Kerst komt, symbool voor een nieuwe impuls voor een nieuwe periode.

Door naar voren te kijken kunnen we inzicht krijgen in wat die nieuwe impuls mag zijn.

Het is een goede gewoonte om net als de boeren de loerdagen te gebruiken om een vooruitblik te krijgen: beginnend met de 1e kerstdag tot Driekoningen 'loerden' vroeger de boeren elke dag om een impressie krijgen voor het te verwachten weer in de komende twaalf maanden.

De spirituele parallel hiervan ligt in de verwijzing naar het oude Egypte. Gedurende de twaalf dagen na de Zonnewende werd diepe meditatie gebruikt om uit die verbinding met de Ziel een vooruitblik te krijgen van het innerlijke pad voor het komende zonnejaar.

Zo'n vooruitblik voor de Vrij-Katholieke Kerk is het komende jaar te vinden in de voorbereiding op het eeuwfeest van de Vrij-Katholieke Kerk op 13 februari 2016; 100 jaar Vrij-Katholieke Kerk. We zullen werken aan het meer openbaar maken van de spirituele rijkdom van de kerk, hiervoor zoeken we vormen die passen bij deze tijd.

Een kleine vooruitblik naar dit nieuwe jaar.

Dit jaar zullen weer velen daaraan bijdragen. Hen geef ik bij voorbaat veel dank voor de wijze waarop zij de Liefde voor het bijzondere van de Vrij-Katholieke Kerk uitdragen.

Namens het episcopaat wens ik u allen een gezegende kerst en een inspiratief en bovenal gezond 2014.

GOD ... ENKEL LICHT

Column Aat-Lambèrt de Kwant

*De stralende zon is mijn hart
Elke bloem lacht mij toe
Hoe groen, hoe fris groeit dit alles
Hoe koel waait de wind
Vrede is in elke stap
Vrede maakt onze eindeloze weg tot pure blijdschap
(Tinh Thuy)*

Deze dagen moet ik vaak denken aan een oud gezang waarmee ik als kind vertrouwd was.

Ik ben niet kerkelijk meer, althans niet in traditionele zin, en dat ik lid ben van de Vrij-Katholieke Kerk zegt al genoeg. Maar nu ik als freelancer even met wat hobbels voor opdrachten geconfronteerd wordt, komt dat lied uit mijn jeugd steeds bovendien: "God, enkel licht..."

De overige regels zal ik u besparen, omdat het daar weer over die vermaledijde zonde gaat: "God als licht voor wiens gezicht niets zuiver wordt bevonden..."

Nou, daar kan ik niets meer mee. Ook niet met het begrip 'zonde'. Wat mij daarover geleerd werd was stom en pas echt zondig. Een mooie uitleg door Osho over zonde is daarentegen:

"Wist je dat de oorspronkelijke betekenis van het woord 'zonde' 'missen' is? Het stamt van een wortel die 'iets missen' betekent. Zonde heeft niets te maken met wat je doet, het heeft iets te maken met wat je mist. Gewone mensen zijn zondaren omdat ze meditatie missen, monniken zijn zondaren omdat ze de liefde missen. Beide zijn schuldig, dat zijn ze werkelijk."

Nee, ik wil het niet hebben over zonde. Wel over Licht.

Licht, waarover in vrijwel alle religies wordt gesproken zonder te weten waar het vandaan komt. Religies zijn vaak als verdonkerd goud dat alleen door de glans van het Licht weer kan gaan stralen.

In de kerkelijke traditie is er toch ook dat oude, in feite gnostisch getinte lied:

*"Morgenglans der eeuwigheid,
licht aan 't eeuwig Licht onttogen,
stel ons deze ochtendtijd
uwe heerlijkheid voor ogen,
en verdrijf door uwe macht
onze nacht!"*

Ergens is er dus een diep en oud "weten" van dat Licht, zo is uit dit lied te lezen. Een esoterisch weten waarvoor dogma's in de plaats kwamen. Maar als dogma's in de plaats komen van licht, ontstaat er bevroren denken.

Toch blijft in veel culturen het licht een symbool voor het goddelijke. Zo wordt God volgens de yogawetenschap en de zes filosofische richtingen binnen het hindoeïsme voorgesteld als energie ofwel licht, maar dan nog alleen als een licht buiten ons terwijl wij zelf licht zijn.

Zweverig?

Een oude Turkse mythe vertelt van de tijd dat we nog Lichtwezens waren, maar we zijn ons steeds meer gaan verdichten tot wie we nu zijn.

We zijn zelf als dat verdonkerde goud waarover een dikke laag stof ligt.

Om meer in harmonie met ons innerlijk is het goed om ons zoveel mogelijk op dat (innerlijke) licht te blijven richten.

Bepaalde feesten in o.a. christendom en Hindoeïsme herinneren ons hieraan. Van oorsprong is ons kerstfeest ook een feest van het licht. Door de vele kaarsen, symbool van het Licht, en kerstbomen, symbool van het onvergankelijke, symbool van het nieuwe leven, proberen we het donker te verdrijven en onbewust wellicht ook ons innerlijke licht te ontsteken.

De donkere dagen straks maken plaats voor lichtere dagen. Het licht wil ook ons innerlijke leven verlichten, maar jammer genoeg is deze esoterische betekenis van Kerst nagenoeg verloren gegaan.

De kerstviering heeft zijn wortels in de Midwintervieringen. Er werd gevierd dat de omkering van de donkere koude, donkere winterdagen was voltrokken en dat de geboorte van het zonnelicht, met de belofte van groei, bloei en oogsten in het vooruitzicht, had plaatsgevonden. De versierde kerstbomen en andere symbolen stammen uit deze culturen waarin boze en kwade geesten werden gevreesd. De oude christelijke kerkvaders beseften heel goed dat deze oeroude (in hun ogen heidense) viering nooit kon worden weggewerkt zonder er een vervangende betekenis aan zou moeten worden gegeven. Dus staken zij het midwinterfeest in een nieuw christelijk jasje.

Oude wijn in nieuwe zakken.

Het begrip 'Geboorte van het Licht' werd gerelateerd aan de wortels van hun eigen christelijke geloof, waardoor de oeroude betekenis verloren ging, maar de geboorte van het Licht werd nog in veel culturen gevierd.

Helaas werd in het christendom de eigen ervaring van het lichtfeest vervangen door een licht-gebeurtenis buiten de mens te projecteren; het kreeg een christelijk sausje.

Stel je de angst eens voor in oude tijden zonder het licht van lampen. Een tijd van angst voor duistere geesten en trollen, ijskoud winterweer, honger en ziekten. Maar, de midwinter werd gekenmerkt door hoop, verwachtingen, opluchting dat men deze duistere wintertijd had overleefd. Mensen beleefden heel fysiek dat na elke duistere periode het (zonne) Licht opnieuw geboren zou worden. Op de winterzonnenuwende kunnen we de betekenis op een innerlijk niveau beleven.

Het Hindoeïsche Divali, ook wel bekend als lichtjesfeest, wordt symbolisch bedoeld als 'de overwinning van het goede over het kwade'. Het is één van de belangrijkste feesten in het hindoeïsme. Voor Divali en Kerst geldt: vier het bewust, wees verlicht van binnen en buiten. Divali herinnert ons hier ook aan.

Divali is het feest van vreugde en licht. Licht geeft levensvreugde, geluk en voorspoed. Door het aansteken van een rij lichtjes bestrijden we de duisternis buiten. Het is ook een mooie gelegenheid om eens na te gaan hoe dat bij onszelf van binnen zit. Zouden we eigenlijk het hele jaar door moeten doen, maar het is goed dat een feest als Divali en Kerst je daar even bij doet stilstaan.

Licht

Het houdt me deze dagen veel bezig. En we komen ook steeds meer te weten over het effect van licht en kleur op onze gezondheid. We weten al van mensen met mystieke ervaringen en een bijna-doodervaring, over de belangrijke functie die Licht heeft tijdens hun ervaring. Ze hebben overweldigende

ervaringen met het Licht en spreken ook van een ‘wezen van Licht’ dat in feite je eigen ziel is. Ze hebben het licht gezien en...ervaren.

Ook wetenschappers ontdekken steeds meer over de eigenschappen van het licht. Licht zou zelfs op een dag kunnen worden gebruikt om ziekten te voorkomen. Al dertig jaar werkt de Duitse fysicus Fritz-Albert Popp aan experimenten die een revolutie in de geneeskunde ontketenen. Zijn onderzoek toont aan dat op het meest subtiele niveau licht de bepalende factor is voor de gezondheid van een menselijk lichaam. Popp en zijn medewerkers hebben via hun studies aangetoond dat vele biologische systemen in staat zijn om elektromagnetische golven zoals zonlicht te produceren, ontvangen en op te slaan. Alle levende organismen – ook de mens – geven als het ware licht door het uitzenden van lichtpakketjes (biofotonen genoemd, kleine energiepakketjes) met een golflengte van 200 tot 800 nanometer. Zo komen gegevens en ervaringen uit de serie ‘Startrek’ als het ware steeds dichterbij.

Voedsel heeft naast de chemische samenstelling ook nog een energetisch aspect. Popp heeft aangetoond dat voedsel energie, als biofotonen, uit zonlicht opneemt. Hoe meer lichtenergie het voedsel kan opnemen (zoals bij biologisch-dynamische geteelde voeding en zongerijschte vruchten), des te voedzamer het is. De mens die dit ‘lichtrijke’ voedingspakket binnenkrijgt wordt gevoed met vitale energie. Voor het lichaam geldt dan: hoe meer lichtenergie het kan opslaan uit zonlicht en voedsel, des te krachtiger het elektromagnetische veld en des te meer energie er beschikbaar is voor genezingsprocessen en het behoud van een goede gezondheid.

Ook de mysticus Omraam Mikhaël Aïvanhov (1900-1986) wees er meerdere malen op dat ook voedsel licht is en helaas zit dat nagenoeg niet meer in ons moderne snel geteelde voedsel uit de reguliere landbouw, en al zeker niet in fastfood! Maar we benutten dat licht in overeenstemming met de psycho-mentale toestand waarin we ons bevinden. Het gaat er dus om ons voedsel en eten te benaderen vanuit een nieuwe visie.

Wanneer we voedsel als Licht gaan zien en eten als een spirituele discipline, zullen we volgens Aïvanhov door de dingen die we opnemen, geen negatieve invloed op onszelf ondergaan, maar zal het voedsel ons positief beïnvloeden. Dit betekent dus zuiverheid in onze gedachten, woorden en daden.

Je kunt nog zo je best kunt doen met meditatie en spirituele oefeningen, maar als je niet zuiver leeft en eet, sluit je het licht als het ware buiten. Licht moet je volgens Aïvanhov ook zoeken, je erop concentreren, het eten, drinken en het boven alle materiële zaken plaatsen. Zo bezien kan dan pas verlichting plaatsvinden

Het thema “Licht” is ook de jeugdige Shanti Silos, schrijfster van het boek ‘Schone schijn en ordinaire fun’ als het ware op haar lijf geschreven. Haar credo: “Wanneer we in verbinding zijn met onszelf en met elkaar, maken we contact met ons innerlijke licht en willen we dit automatisch ook met anderen delen”.

Zij begeleidt dan ook dagelijks mensen bij hun persoonlijke, professionele of organisatie groei door ze met zichzelf in contact te brengen en van daaruit met elkaar en hun omgeving. Contact met jezelf is wat haar betreft dat innerlijk licht dat we allen in ons dragen. Het is dat kleine waakvlammetje dat zo kan uitgroeien tot een kampvuur waaraan anderen zich ook kunnen warmen.

Haar visie op het licht, komt overeen met die van Lynne McTaggart, die in haar boek ‘Het Veld’, (The Field) (Ankh-

Hermes, 2004) schrijft over de onderzoeksresultaten van vooraanstaande wetenschappers, die onder meer een oceaan van microscopische vibraties ontdekken die in het universum alles met alles verbindt als een soort onzichtbaar netwerk met een geheime kracht. Shanti Silos haakt daarop in door erop te wijzen dat verbinding met de buitenwereld enkel mogelijk is door eerst verbinding te maken met onszelf, ons innerlijk licht. Hiermee ontsteken we onze innerlijke waakvlam. En dat Veld is wat haar betreft dát waardoor, we, zonder dat we dit altijd weten, met alles en iedereen in verbinding staan.

“Wij zijn als druppeltjes in de wereldzee en tegelijkertijd zit een druppeltje in ieder van ons. Het vuur zit verdeeld in ons mensen; eigenlijk vormen we met z’n allen het licht en zijn wij één. Vaak maken we er geen contact mee en voelen ons afgescheiden en niet verbonden, maar als wij in dat licht stappen, kunnen wij niets anders dan ons met elkaar verbinden.”

En toeval of niet, al googelend stuitte ik op het zojuist bij Christoffor verschenen boek van Wim Kops, ‘De geheimen van het licht. Een weg naar inzicht in de raadselen van het leven.’ Al lezend en nadenkend over de fascinerende lichtverschijnselen werd hij zich op een dag bewust van het feit dat het licht onzichtbaar en onstoffelijk is.

Hoe kan een fenomeen dat geen plaats inneemt, niet over een fysiek lichaam beschikt en zich bovendien schuilhoudt voor onze directe waarneming, zo’n grote rol spelen in het biologisch leven, de kleurenwereld, in de moderne technieken en in onze eigen binnenwereld?

Deze werkelijkheid raakte hem diep en zorgde voor innerlijke opwinding. Dit gevoel werd nog versterkt toen hij zich daarna realiseerde dat de zichtbare kleuren worden geboren uit een samenspel van het onzichtbare licht en de onzichtbare duisternis. Deze twee wonderlijke ‘openbaringen’ zetten hem aan tot verder onderzoek naar de geheimen van het licht. Het werd een intense en hartverwarmende ervaring. Het licht (en de daaraan verwante mysterieuze kleurenwereld) heeft hem veel verwondering gebracht en meer inzicht in het leven.

Zijn conclusie: het licht is een kennis- en inspiratiebron voor iedereen die zichzelf en de levende natuur beter wil leren kennen. Het is in de volslagen duisternis waarin we zo vaak rondolen, dat we toch geleid worden door een licht van binnen uit.

Je kunt het ervaren als een lange tocht in een donkere tunnel, waar je tastend en zoekend je weg probeert te vinden. En dan, plotseling is daar die andere, naar het licht zoekende hand die jouw tastende hand vastpakt, zodat je samen, tastend en struikelend verder rent, naar dat puntje licht dat aan het einde van de tunnel wenkt. En dat is je eigen licht.

Lambert (Aat) de Kwant is freelance religiejournalist en verzorgt programma's voor OHM, de Hindoe-omroep. Via zijn bureau Quantum Research & Journalistiek is hij ook betrokken bij research voor andere organisaties en schrijft hij o.a. in bladen als Prana, Terugkeer en Koördanser. Hij is programmamaker bij Indigo Soulstation. (www.indiggosoulstation.nl). Hij organiseert symposia via de stichting Quantum Symposia. (www.quantumsymposia.nl). Hij verdiept zich ook in het fenomeen van de helende stem, geeft daar ook lezingen en workshops over E-mail: adekwant@upcmail.nl. □

In Memoriam: Sir John Tavener

Aat-Lambèrt de Kwant

De Brits Sir John Tavener, één van de bekendste moderne Britse componisten van spirituele muziek, is dinsdag 12 november 2013 op 69-jarige leeftijd overleden in zijn huis in Child Okeford in het zuidwestelijke graaf-

schap Dorset. Op mij en vele anderen – ook binnen de VKK – heeft zijn diep-religieuze muziek diepe indruk gemaakt.

Tavener leerde het vak in Londen op de Royal College of Music. In 1968 verkreeg hij voor het eerst bekendheid door zijn compositie 'The Whale' naar het Bijbelboek Jona, uitgebracht op Apple Records, de platenmaatschappij van The Beatles.

Tavener's oeuvre – dat meestal als neo-klassiek wordt beschreven – refereert zowel naar westerse als oosterse muziek. Hierbij was zijn bekering in 1977 tot de Russisch-orthodoxe kerk van groot belang. Later zou hij zich ook sterk interesseren voor de islam en het boeddhisme. Muzikaal leunde hij ook aan bij Olivier Messaen, Arvo Pärt en de minimalistische stroming.

Zijn nummer 'Song for Athene' werd voor de begrafenis van Lady Diana bewerkt tot 'Songs of Angels'. Zijn stuk 'The Protecting Veil' stond in de uitvoering van de cellist Yo-Yo Ma in Groot-Brittannië in 1998 maandenlang boven aan de klassieke top 10.

Zijn bewerking van het gedicht 'The Lamb' van William Blake werd een beroemd kerstliedje. Tavener werd in 2000 in de adelstand verheven.

Tavener had al heel lang gezondheidsproblemen. In 2007 kreeg hij een hartaanval, waarna hij vier maanden in het ziekenhuis op de afdeling intensieve zorg lag.

Na zijn hartaanval lieten artsen Tavener weten dat hij niet meer als componist aan het werk kon gaan. Tavener bleef echter actief in de muziekwereld. Drie van zijn composities gingen afgelopen zomer in première op het Manchester International Festival.

De première van zijn laatste werk, drie Shakespeare Sonnetten, was voor later in november 2013 gepland in Southwark Cathedral in Londen.

Drie van zijn composities gingen afgelopen zomer in première op het Manchester International Festival.

Op internet zijn veel van zijn composities te beluisteren via YouTube. Ga naar 'www.youtube.com' en typ in het zoekvenster 'tavener' in.

Heel opmerkelijk is zijn compositie voor zes strijkkwartetten: *Towards Silence*, (op weg naar de stilte) die hij componeerde naar aanleiding van een bijna-doodervaring die hij onderging tijdens zijn verblijf in het ziekenhuis. Het eerste deel is een en al kakafonie, maar naarmate het stuk vordert treedt serene rust en stilte in. □

Boekrecensies, door Aat de Kwant (1)

Abraham Joshua Heschel

De profeten

Skandalon 2013

Het meesterwerk 'The Prophets' (1962) van Abraham Joshua Heschel is bij Skandalon in vertaling verschenen. Deze Nederlandstalige uitgave kwam tot stand op verzoek van rabbijn prof. Yehuda Aschkenasy (1924-2011) en wordt door velen aanbevolen.

Meteen bij verschijnen in 1962 werd 'The Prophets' van Abraham Heschel herkend als een meesterwerk, een boek vol Bijbelse geleerdheid. Een briljant onderzoek naar de oudtestamentische profeet als uniek mens, en in die gedaante als boodschapper van God. Het boek toont de hartstochtelijke betrokkenheid van de Eeuwige bij de

geschiedenis van de mensheid. De profeten kijken naar de samenleving vanuit de optiek van God, die schreeuwt over onrecht en ijvert voor gerechtigheid. Dit door velen gewaardeerde boek biedt lezers van het Oude Testament - Joden, christenen en anderen die geïnteresseerd zijn in het Bijbelse denken - de mogelijkheid om inzicht te krijgen in de betekenis van religie en de diepste vragen van de mens.

Rabbijn Abraham Heschel (1907-1972) vluchtte in 1939 van Polen naar de VS. Hij werd hoogleraar en groeide uit tot een van de belangrijkste Joodse theologen en filosofen van de 20e eeuw. Door de bestudering van de profeten rees in hem de overtuiging dat religiositeit vraagt om betrokkenheid bij politiek en maatschappij. Hij was bevriend met Elie Wiesel en Martin Luther King.

Hij is te beschouwen als de evenknie en opvolger van Martin Buber (1878-1965) en stamt uit dezelfde chassidische traditie. Zijn boeken blijven inspirerend voor het gebed. Samen met Buber ontwikkelde hij de filosofie van de dialoog, maar terwijl Buber deze zag als 'ich und Du' spreekt Heschel van 'Ich und du', omdat het voor hem niet de mens is die God zoekt maar primair de Eeuwige die de mens zoekt.

Zelf toonde Heschel zich ook profetisch door zijn eigen Joodse gemeenschap een kritische spiegel voor te houden, zo blijkt uit het voorwoord van zijn dochter, Susannah Heschel.

Een van de uitzonderlijke trekken van het leiderschap van haar vader was zijn kritiek op zijn eigen gemeenschap. "Hij sprak zich uit tegen racisme en oorlog, maar stond evenzeer kritisch tegenover de Joodse religieuze instellingen. 'Elke sabbat komen er grote groepen Joden bij elkaar in de synagoge en vaak vertrekken zij weer zoals zij gekomen zijn. Het bidden is vrijblijvend geworden, toevertrouwd aan rabbijnen en cantores die niet kunnen inspireren omdat "zij de taal van de ziel niet kennen"."

De kritiek naar zijn eigen gemeenschap werd Heschel niet in dank afgenomen en hij was daardoor niet altijd welkom in de Joodse gemeenschap. "Tot op de dag van vandaag geven veel Joden de voorkeur aan een boodschap die seculier is en niet religieus; een boodschap die Joden voorstelt als slachtoffers en niet als mensen die hun verantwoordelijkheden hebben in de politieke arena; een boodschap die het Jodendom prijst en niet onder kritiek stelt."

"Mijn vader vertelde zijn hoorders niet wat zij graag wilden horen, maar zei hun wat er verbeterd diende te worden."

Heschel's woorden zijn universeel en verdienen het door kerkelijke gelovigen van welke gezindte ook, ter harte te worden genomen, ook in de koffiekamer na de erediensten, zodat we daarna als veranderde en geraakte gelovigen weer naar huis gaan.

Zie verder bijvoorbeeld ook: Abraham Joshua Heschel, 'God zoekt de mens - Een filosofie van het Jodendom', Abraxas 2005.

Voor meer recensies en informatie over boeken, zie elders in dit tijdschrift.

De Ceder en de Tijd

Wies Kuiper

Onlang las ik een stukje in een dagblad dat ging over bomen, in dit geval over de ceder. Omdat de ceder van de Libanon een belangrijke boom was in de het Oude Testament, onder meer voor het bouwen van tempels, zoals die van Salomo, en voor het bouwen van paleizen, trok het stukje mijn aandacht.

Ik las dat ceders zo'n 65 meter hoog kunnen worden en zo dik dat je 12 man nodig hebt om hem te omspannen. Nu is 65 m best hoog voor een boom, ongeveer zo hoog als een flat van 18 verdiepingen, maar waar ik vooral versteld van stond was, dat die bomen 2200 jaar oud kunnen worden. Achteraf bleken andere soorten nog hoger en nog ouder te kunnen worden, maar daar gaat het me nu niet zozeer om.

Toen ik dat getal las, 2200 jaar, mijmerde ik dat een boom die nu dus bijna aan het einde van zijn leven is, een heel klein boompje was in het jaar Nul. Die boom heeft daar tijdens zijn leven van het jaar Nul tot 2013 alle rumoer gezien van elkaar bestrijdende volkeren en groepen. In de tijd na de afsluiting van het Oude Testament waren er alleen al onder de Joden vele groepen en sektes, die allen ijverden om de wetten van Mozes gematigd of zo streng mogelijk te prediken, en dat ging er soms heftig aan toe.

En dan had je ook nog andere gelovigen, heidenen genoemd. Het lijkt wel of dat ongewijzigd is doorgegaan.

Die denkbeeldige ceder heeft misschien Jozef en Maria van Nazareth naar Bethlehem zien rijden op een ezel en misschien wel in die gedenkwaardige nacht die ster gezien die toen als een soort hedendaagse tom-tom functioneerde voor de drie koningen of wijzen. Hij heeft Jezus zien opgroeien en op een gegeven moment met zijn leerlingen zien rondtrekken door Palestina, hij heeft Johannes zien dopen in de Jordaan, hij heeft de kruisiging gezien en de opstanding. Hij heeft Saulus gezien, die op weg naar Damascus als door de bliksem getroffen werd en in plaats van vijand de vriend van de Christenen werd en de naam Paulus kreeg.

Of zag die ceder een ander verhaal?

Over de periode rondom het jaar Nul is heel veel te lezen in de Dode Zee-rollen (niet te verwarren met de Nag Hammadi geschriften) die tussen 1947 – 1952 gevonden werden. Zo langzaam leveren wat vertaalde teksten een goed beeld op van die tijd tot het jaar 60/70. (zie onderstaande afbeelding)

De Tempel in Jeruzalem, gebouwd in 538-516 voor het jaar Nul, was het centrum van het Joodse leven gedurende al die jaren. In 19 voor het jaar Nul restaureerde koning Herodes de Tempel en liet hem uitbreiden door het grondgebied van de Tempelberg te vergroten en bouwde in de NW-hoek de Antoniaburcht en in de NO-hoek een waterbekken. De Sadduceeën leverden de hogepriester en hadden een soort afhankelijke verbinding met de regerende vorst, in dit geval Herodes.

Bijzonder in deze tijd was het zoeken naar een geschikte kalender. Daarover staat ook heel veel in die Dode Zee-rollen. Uiteindelijk waren er twee in omloop, de zonnekalender en de maankalender. De Sadduceeën en hun aanhang gebruikte de maankalender, terwijl de zonnekalender gebruikt werd door de Makkabeeërs, de 'Rechtschapenen', die streng in de leer waren. Israël had in de ogen van velen in die tijd niet alleen een onwettige regering, Herodes, een Romein, maar ook een onwettige hogepriester, want de hogepriester moest uit de stam van Levi, de Levieten, komen.

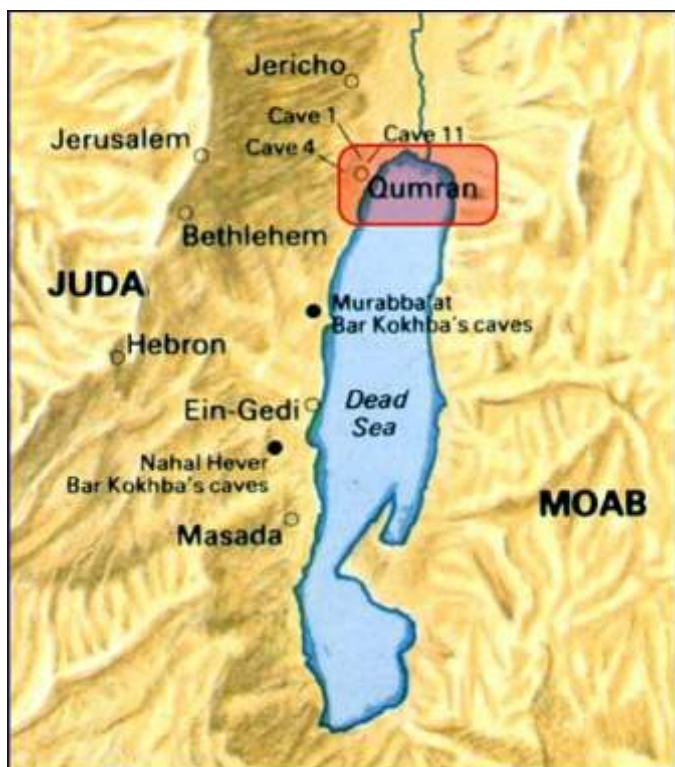
Echter, ook de 'Rechtschapenen' hadden een hogepriester, een gezalfde, een messias, in de Tempel. Deze Rechtschapenen werden ook wel 'Zonen van Zadok' of Nazareners of Zeloten of Sicarii genoemd (het woord Nazareners slaat niet op inwoners van Nazareth, want dat dorp bestond nog niet in het begin van onze jaartelling). (zie plaatje op volgende pagina)

Toen Herodes stierf in het jaar 4 voor het jaar Nul eisten de 'Rechtschapenen' hun plaats als hogepriester weer op. Als gevolg van al deze ontwikkelingen ontstond de eerste Joodse opstand. Meer een guerrilla-opstand die uitmondde in de oorlog van 66-73, met als gevolg dat in het jaar 70 de Tempel volledig vernietigd werd, evenals Qumran en Masada trouwens. (zie afbeelding van de rots van Masada op volgende pagina) Het moet in die tijd zijn geweest dat de Dode Zee-rollen in de grotten bij Qumran werden verstopt. De vernietigingen waren een heel grote slag voor de Joden. Er zijn bij Qumran meer dan 1000 graven gevonden, die noord-zuid gericht waren, wat zeer uitzonderlijk is.

Psalmrol uit Dode Zee-rollen

Kaartje van gebied rondom de Dode Zee

De rots van Masada

In het jaar 130, onder Hadrianus, stonden er op het terrein van de Joodse Tempel op de Tempelberg twee grote Romeinse afgodsbeelden waar zelfs varkens werden geofferd. Ook was er een Tempel ter ere van Venus. Het besnijden van mannen, een gebod van Mozes, werd verboden. Dit alles leidde tot de tweede Joodse opstand, onder Simeon Bar Kochba (ook wel de zoon van de Ster genoemd). De opstand mislukte en vanaf toen riskeerden de Joden de doodstraf als ze Jeruzalem binnen gingen. Het Joodse volk werd door deze maatregelen verspreid en verstrooid.

In 325 bouwde de moeder van keizer Constantijn op de Tempelberg een kleine kerk, gewijd aan Sint Jan, later werd deze vergroot en werd het de kerk van de H. Wijsheid genoemd. De kerk werd verwoest door de aardbeving van 363.

Het schijnt dat er nog door keizer Julius Apostata aan de Joden toestemming gegeven werd om de tempel te herbouwen, maar na de aardbeving in 363 zagen die daarvan af. Ook de

Christenen waren niet meer geïnteresseerd. Ze zagen het als een straf van God (zie ook Matheus 24:2).

In 610 veroverden de Sassanieden, afkomstig uit het gebied van het huidige Iran, Jeruzalem en gaven de Joden de zeggenschap over de stad en de Tempelberg. Echter in 630 veroverde Omar de stad en kregen de Moslims de zeggenschap over Jeruzalem en werd er een houten moskee gebouwd.

In 681 werd de Rotskoepel gebouwd door Abd al-Malik (in 1920 pas werd deze met goud bedekt). In 715 werd de oude houten moskee vervangen door de Al Aqsa moskee. Beide moskeeën hebben meermalen schade opgelopen door aardbevingen. Jeruzalem werd nu, naast Mekka en Medina, gezien als een heilige plaats voor Moslims. De Joden werden opnieuw verspreid. Het gevolg was ook de verdere verbreiding van het Christendom langs de oevers van de Middellandse Zee, richting Athene en Rome en via het zuiden richting Egypte, vooral naar Alexandrië. Een trek die al vóór het begin van de jaartelling bezig was. In het land zelf bleef het onrustig, er waren steeds machtswisselingen.

Die ene Ceder heeft ook de door paus Urbanus II gestarte Kruistochten gezien van 1096 tot 1270 met als doel de nagenoeg volledige opheffing van de bezetting van de Heilige Steden door de Moslims. Een onderlinge strijd van de Moslims ging tussen voornamelijk Soennieten, uit o.m. Turkije, en Sjiieten, uit o.m. Egypte. Het was mede dankzij het ontbreken van een gezamenlijk front aan de kant van de Moslims dat de eerste Kruistocht enig succes had en de orde van de Tempeliers zich kon vestigen op de Tempelberg. Er ontstond vervolgens een soort Christelijk gebied. De Al Aqsa moskee werd eventjes de Salomonstempel en de Rotskoepel een kerk.

Maar in 1187 veroverde Saladin Jeruzalem en verwijderde elk spoor van de Tempeliers. Later, in 1867 werd bij een archeologisch onderzoek een serie tunnels ontdekt onder Jeruzalem en onder de Tempelberg waarvan sommigen direct in verbinding leken te staan met het vroegere hoofdverblijf van de Tempeliers.

Tot 15 mei 1948 was Israël een Brits mandaat, maar er was door de VN een plan gemaakt om het land Palestina te verdelen tussen Joden en Arabieren. Op 14 mei, dus één dag voor het einde van het Britse mandaat, riepen de Joden de staat Israël uit. Wat daarop volgde was de Arabisch-Israëliische oorlog en Jordanië kreeg de stad Jeruzalem onder zijn beheer. Dus ook de Dode Zee-rollen. Het gebied was vrij kwetsbaar en tijdens de Zesdaagse oorlog in 1967 veroverde Israël een groot deel van de westelijke Jordanoever, inclusief Jeruzalem. *(Hieronder: de Rotskoepel en de Klaagmuur)*

Belangrijk voor de Joden was dat ze vanaf dat moment weer de Klaagmuur, het enige restant van de oude Tempel, konden bezoeken. Tot nu, 2013, is het nog steeds een roerig gebied, Nog steeds zijn de bewoners sterk verankerd in hun denkbeelden en is er weinig ruimte voor andere zienswijzen.

Wat zou een ceder, die in het jaar Nul in zijn laatste levensjaren was, allemaal hebben meegemaakt?

Deze ceder is dan zo'n 2200 jaar voor het begin van onze jaartelling ontsproten. We starten voor deze ceder zo'n 200 jaar voor het begin van de jaartelling.

Het traditionele beeld van de Essenen, waar Jezus toe behoort zou hebben, is door het ontcijferen van de Dode Zee-rollen in een ander daglicht komen te staan. De gemeenschap die zo'n twee eeuwen voor het jaar nul, in de tijd van de Makkabeeën, het gebied van Qumran bewoonde was verre van vredelievend. Qumran was meer een vesting dan een klooster-gemeenschap. Deze gemeenschap had veel macht over het hele toenmalige gebied, en zeker ook in Jeruzalem. Ze waren ook heer en meester in Masada, wat een echt fort was van meerdere verdiepingen, en ze waren in staat heel Judea op te jatten om een aanval tegen de Romeinse overheersing te ontketenen, die een grote legermacht stuurde en dat hielden ze dan nog 7 jaar vol. Wel met een soort guerrillatactiek.

Wie waren er machtig in die tijd?

In elk geval de priesterklasse. Dat waren in die tijd de Levieten, die afstamden van Aäron (de broer van Mozes). De andere, de wereldse macht of het vorstenhuis, lag bij de afstammelingen van David, die behoorden tot de stam Juda. Zowel de priesterklasse als de heersersklasse werden gewijd en gezalfd en daarom Messias genoemd (gezalfd).

In 333 voor het jaar nul werd Palestina veroverd door Alexander de Grote en vervolgens door Griekse bevelhebbers geregeerd. Het leefklimaat was redelijk vrij, en de priesters kregen ook een wat vrijere en meer Griekse stijl. Maar als reactie hierop kreeg je natuurlijk een groep die zich verzette tegen het niet precies naleven van de wetten van Mozes, en het ontheiligen, naar hun idee, van de Tempel. In het eerste boek van de Makkabeeërs bleek de maat vol.

Een Griekse officier wilde een Joodse priester een offer laten brengen op een heidens altaar. Dat was de druppel die de emmer deed overlopen (zie 1Makk.2:26). Het gevolg was dat ene Mattathias opriep tot revolutie. Hij trok het land door, en riep iedereen die zich voor het Verbond (van Mozes met God) wilde inzetten, op om hem te volgen. Dat was het begin van de Zeloten. Zijn volgelingen gingen later op de heuveltoppen in de woestijn wonen, en waarschijnlijk ook in Qumran. Wij kennen allemaal de verhalen van Johannes de Doper, die ook zulk een leefwijze had.

Nog even verder terug in de tijd.

In 587 voor het jaar Nul overmeesterden de Babyloniërs het land en velen werden weggevoerd in de zogenaamde Babylonische ballingschap (587-538 voor het jaar Nul). De Tempel werd door de Babylonische koning Nebukadnezar II verwoest. In Babylonië kwam men in contact met de daar wonende volkeren o.a. de Syriërs, Babyloniërs en Sumeriërs en leerden hun goden en ontstaansmythen kennen, bijvoorbeeld het Gilgamesh-epos.

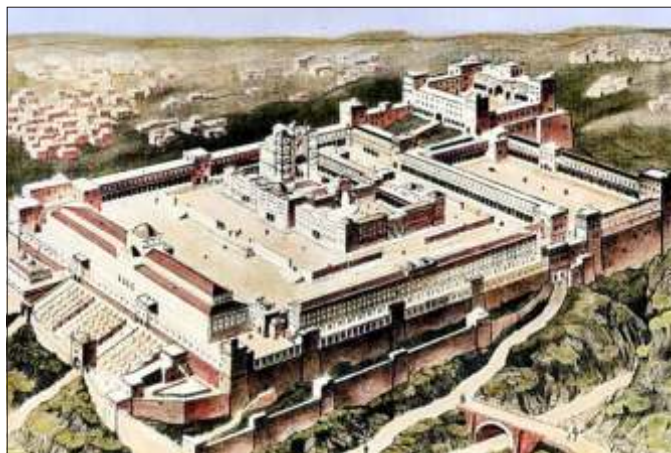
Schilderij door James Jacques Joseph Tissot

In 538 voor het jaar Nul, na de ballingschap, tijdens de regeerperiode van de Perzische koning Cyrus, herstelde de priesterklasse zich. Men is teruggekeerd, de herbouw van de Tempel werd gestart en in 518 voor het jaar Nul afgerond. Het was ook in die tijd dat het Oude Testament gaandeweg op schrift werd gezet. Heel veel verhalen uit de Sumerische geschriften kwamen er ook in terecht.

En nog weer verder terug in die tijd van die tweede ceder.

Op de plaats waar nu Jeruzalem ligt bouwden de Kanaänieten een stad, Jebus. Het Zuidelijke deel werd in 1850 voor het jaar Nul ommuurd. Het schijnt dat David die plaats in het jaar 1000 veroverde. Vandaar de naam: Stad van David. Hij wilde er een Tempel bouwen en kocht daartoe een stuk grond op de berg Moria; die berg lag in de stad. Dat stuk land was eerst een soort dorsvloer.

Uiteindelijk heeft zijn zoon Salomo die eerste Tempel gebouwd, met behulp van vele ceders.

Nu gaan we nog maar even een ceder verder terug, dat is dan de derde

En komen dan zo ongeveer 4000 voor het jaar Nul. Men denkt dat de streek waar Jeruzalem ligt vanaf het jaar 4000 voor het jaar Nul bewoond is geweest. Archeologen hebben vastgesteld dat er voor die tijd geen bewoning is geweest die resten in de aarde heeft nagelaten.

Hoe zag het er toen in die omgeving uit? Het land tussen de Middellandse Zee en de Dode Zee met de Jordaan en verder naar het oosten met de Eufraat werd bewoond door rondtrekkende nomadenstammen en veehouders, zoals bijvoorbeeld Abraham.

Abraham was met zijn vader Terach vertrokken uit Ur toen hij 70 jaar was, zij gingen naar Haran, dat gezien vanuit Ur ten NW daarvan ligt, zo ongeveer op de grens van Turkije. Uit historisch onderzoek is gebleken dat op een gegeven moment de havenplaats Ur, in die tijd een handelsplaats met veel scheepvaart aan de monding van de Eufraat met de Perzische Golf, door de tijd heen flink was dichtgeslibd. Na verloop van tijd lag Ur kilometers ver van de zee en verloor zijn functie als havenplaats. Er trokken heel veel mensen weg.

In de delta tussen de Eufraat en de Tigris woonden de Sumeriërs. Het schijnt dat de originele bewoners van het gehele gebied Semieten waren, die het land vanaf het begin van het vierde millennium binnentrokken vanuit wat nu ZW Iran is. Later kwamen er volkeren uit het noordelijke deel. De laatsten die binnenkwamen (ongeveer 3600 voor het jaar Nul) waren de Sumeriërs, een volk van begaafde en creatieve mensen. Het waren geen Semieten, maar kwamen uit het gebied ten noorden van de Kaukasus of de Kaspische zee, het gebied rond het Aralmeer. Een deel van die mensen trok verder naar Noord India. Het gebied onder Bagdad was Sumerië, het gebied boven Bagdad werd later Akkad genoemd. De bewoners werden later Babyloniërs of Mesopotamiërs genoemd.

Gustave Doré: Abraham reist naar het land van Canaan]

Jozef, de zoon van Jacob, zoon van Izaak, zoon van Abraham, die wel 'de dromer' werd genoemd en door zijn broers aan rondtrekkende handelaren was verkocht, kwam in Egypte terecht. Hij verwierf daar een hoge positie. Hij was het die door droomuitleg het gebeuren van die zeven vette en zeven magere jaren had voorspeld. Hij liet de Israëlieten (zijn eigen familie dus) in Egypte toe, nadat er in het hele gebied hongersnood was en Egypte nog voorraden had. Na 430 jaar sinds Jozef de Israëlieten in Egypte liet wonen, voerde Mozes hen er vandaan, na de beroemde 10 plagen en de doortocht door de zee.

Mozes is ongeveer in 1525 voor het jaar Nul geboren. Hij was 80 en Aäron 83 toen zij met de Pharaon onderhandelden over het vrijlaten van de Israëlieten. Dat gebeurde circa $1525 - 80 = 1445$ voor het jaar Nul, het jaar van de uittocht. Jozef liet hen dus in $1445 + 430 = 1875$ voor het jaar Nul toe in Egypte. Jacob leefde 147 jaar, en Jacob kwam zijn zoon in Egypte op oude leeftijd opzoeken, stel 130 jaar, dan was Jacob geboren in 2005 voor het jaar Nul. Izaak was dan van 2065 voor het jaar Nul en Abr(ah)am van -2165.

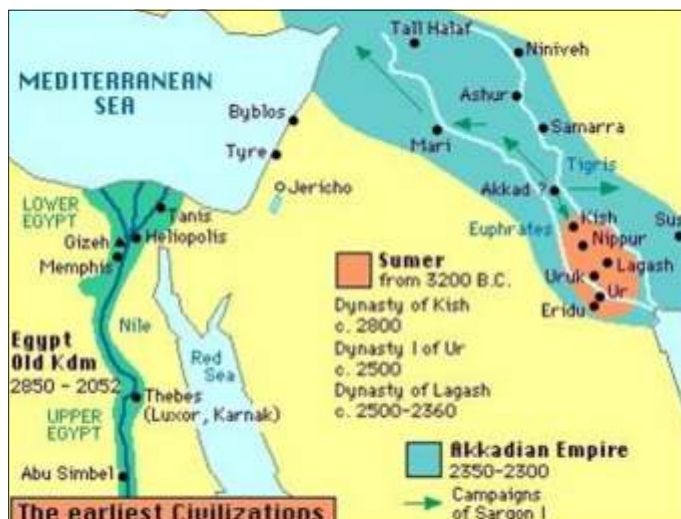
We gaan een stukje verder terug in de tijd van de derde ceder. Dan moeten we ergens Noach tegenkomen. Uit de gegevens in het boek Genesis en ook uit de Sumerische literatuur moet het ongeveer 400 jaar voor Abraham zijn geweest, dus ca. 2560 voor het jaar Nul, dat Noach met zijn zonen Sem, Cham en Jafet met hun vrouwen etc. in de ark gingen.

Voor die tijd kom je in heel rare leeftijdgegevens terecht.

Noach was namelijk al 400 jaar oud toen hij zijn eerste zoon kreeg. En zijn totale leeftijd was 950 jaar. Zijn vader Lamech werd 777 jaar, diens vader Methusalem 969, diens vader Henoah 962, diens vader Mahalaleël 898, diens vader Kenan 910, diens vader Enos 905, diens vader Seth 912 en diens vader Adam 930 jaar.

In het boek Genesis wordt precies aangegeven op welke leeftijd zij hun kinderen kregen, en met een klein rekensommetje kun je dan nagaan, dat bij die watervloed Methusalem nog maar net overleden was.

De mensen van voor de zondvloed hadden iets bijzonders, zij werden heel oud, en er is dan ook nog ergens sprake van reuzen. Wat je trouwens in allerlei geschriften, ook de Sumerische en de Griekse bijvoorbeeld, tegenkomt.

Mesopotamie

De Sumeriërs waren hoog ontwikkeld, hadden een eigen schrift, het spijkerschrift, dat met een afgesneden veer in natte klei werd geschreven. Er zijn vele van die kleitabletten (ongeveer 10x8 cm) gevonden, waaruit blijkt dat zij handelsafspraken op schrift vastlegden, dat zij een betaalmiddel hadden, maar ook mythische verhalen vastlegden, die veel overeenkomst hebben met de verhalen in het OT (o.a. zondvloed, spraakverwarring). Er zijn hele bibliotheken gevonden met kleitabletten in kruiken. Helaas wordt daar nu met mijnen en bommen veel vernield. Het was een volk van landbouwers, zij legden dijken aan en land bevoeiingssystemen. Ze bouwden heiligdommen etc.

Abraham en zijn familieleden trokken van de Middellandse Zee tot de Eufraat, maar daar niet voorbij in de richting van de Tigris. Het waren veehouders die trokken van Haran in het noorden naar het zuiden tot Beercheba en van Hebron tot Egypte. Bijzonder is dat in het boek Genesis staat dat zowel Abrahams vader Terach en zijn grootvader Nahor naast de Israëlietische ook een Akkadische naam hadden.

Je zou kunnen zeggen dat we dan in een mythische tijd komen, waarbij de tijd niet zozeer wetenschappelijk maar symbolisch gezien moet worden.

In die tijd, die in de Bijbel de tijd van de 'oude Vaders' genoemd werd, gebeurde veel. Dat vind je terug in Genesis, in de Sumerische kleitabletten. En ook wel bij de Oude Grieken, en in de Geheime Leer, maar zeker ook in India.

Er is dan sprake van:

- dat de goden de vrouwen van de mensen mooi vonden en bij hen kinderen verwekten;
- dat engelen op bevel van God zich moesten verbinden met de vrouwen van de mensen, de gevallen engelen dus;
- er is sprake van levensvormen van andere planeten die de mensheid bevruchtten, die het graan en de bijen introduceerde op de aarde.

Hoe interessant dat historisch gezien mag klinken, het zou goed kunnen dat hier de ontwikkeling van het denkvermogen in de mensheid op symbolische wijze verwoord werd.

De mens, die uit het paradijs van het astrale en etherische bewustzijn, waar hij met God kon verkeren (wat Henoch ook nog kon), door het verwerven van het denkvermogen, en dus door het verwerven van de gaven van het onderscheid, merkte dat hij/zij fysieke vorm had en toen zag dat hij naakt was.

De tijd voor de Zondvloed is niet in ceders uit te drukken. Dat kunnen er velen zijn geweest. Maar ook in die tijd leefden de ceders al lang en gelukkig.

Wies Kuiper (1935) is eersaanwezend priester van de kerkgemeente Zwolle. Zij is op 5 november 2005 tot priester gewijd en werd daarmee de eerste vrouwelijke priester in de VKK. Van beroep is zij lerares MO en heeft daarin vele jaren beroepsmatig gewerkt. De laatste 30 jaar is vanuit de VKK gedachte haar aandacht gericht geweest op theosofie, hierin heeft zij veel gestudeerd en lezingen gegeven zowel in Nederland als daarbuiten. Nog steeds geeft zij leiding aan het theosofisch studiecentrum Lanoe (dat betekent 'leerling') in Zwolle.

Literatuur

- Bijbel, vooral Genesis.
- Michael Baigent en Richard Leigh, De Dode Zee rollen en de verzwegen waarheid.
- Robert Eisenman en Michael Wise, De Dode Zee-rollen onthuld.
- Samuel Noah Kramer, De geschiedenis begint met de Sumeriers.
- Isaac Mendelsohn, Religions of the Ancient Near East.
- Helen P. Blavatsky, De Geheime Leer.
- Zecharia Sitchin, De 12de planeet en Genesis voorbij.
- Jacob Slavenburg en John v. Schaik, Westerse esoterie en oosterse wijsheid.
- Maarten Timmer, Van Anima tot Zeus (encyclopedie).
- Internet: m.n. diverse pagina's van Wikipedia.

* * *
*

Boekrecensies, door Aat de Kwant (2)

Bruce H. Lipton & Steve Bhaerman
Spontane evolutie
Positiviteit bepaalt onze toekomst
Ank-Hermes 2013

In deze tijd met o.m. Facebook weten we het: het brein van een enkeling kan wereldwijd effect hebben. Het wetenschappelijk onderzoek van de Bruce Lipton, auteur van 'De biologie van de overtuiging', op het gebied van de cel laat zien dat wij ons vandaag in een bijzondere fase van de evolutie bevinden: het menselijk bewustzijn kan de loop der dingen drastisch veranderen. Niet alleen op het niveau van een persoon, maar ook op het niveau van

de hele samenleving. We hebben de positieve toekomst zelf in de hand. De vraag is: zijn wij het ons ook bewust?

In een interview zei Lipton eens: "Ik wil anderen laten inzien dat we deze wereld zelf maken. Dat we ons leven zelf maken. Dat onze omstandigheden en ervaringen geen toeval zijn."

Maar, stel dat Einstein en Jezus allebei gelijk hadden met hun theorieën over mens en materie? Dan hoeven we niet langer akkoord te gaan met sombere donkere toekomstperspectieven, maar kunnen we zelf de toekomst scheppen waar we van dromen. Gesteund door de wetenschap wijzen auteurs Bruce Lipton en Steve Bhaerman er in hun boek 'Spontane evolutie' op dat positief denken onze toekomst, bepaalt.

Wie kijkt naar de huidige globale crises zou daaruit kunnen afleiden, dat we als mensheid onze eigen ondergang tegemoet gaan. Onze beschaving is momenteel ten prooi aan desorganisatie en desintegratie. Toch dringt steeds het besef door dat wij mensen allemaal met elkaar verbonden zijn.

Lipton en Bhaerman ontkennen de crisis niet, maar wijzen er tegelijk op dat we dit kunnen voorkomen en spreken van de maakbare evolutie. Biologisch celonderzoek laat volgens hen zien dat we in een heel bijzondere fase van de evolutie zitten, waarbij we als individu en samenleving als geheel de wereld drastisch kunnen veranderen. Het gaat erom dat we ons hiervan steeds meer bewust worden. Spontane evolutie beweegt zich op het gebied van zowel wetenschap en spiritualiteit. Lipton en Bhaerman benadrukken dat liefde en positieve intenties aantoonbare effecten hebben op de evolutie.

Ik plaats wel wat kanttekeningen bij sommige conclusies in dit overigens fascinerende en boeiende boek. Zo zou een belangrijk teken zijn dat de mensheid aan het ontwaken is de verkiezing van Obama tot Amerikaans president zijn. Zijn visioen van hoop, verandering en mondiale samenwerking bevat fundamentele componenten die nodig zijn voor het creëren van een duurzaam holistisch paradigma. Ik waag dit te betwijfelen. Er zijn inderdaad signalen van een wakker worden, maar of Obama nu daarvan een exponent is, is nog maar de vraag. De geschiedenis zal het uitwijzen.

winters landschap - foto Rudolf H. Smit

De Heilige Mis in kosmologisch perspectief, hoe vrouwelijke en mannelijke symbolen daarin werken

✠ *Gert Jan van der Steen*

Deze lezing is gehouden tijdens de Conferentie “Het eeuwig vrouwelijke” op 6 juli 2013. Deze lezing wordt, vanwege de omvang, gepubliceerd in twee delen. Dit is deel 2 van de lezing. De presentatie met illustraties staat op www.vkk.nl/download/GJvdS_Heilige_Mis.pdf

Wat vooraf ging

In deel 1 van dit artikel werden negen begrippen uit de kosmologie geïntroduceerd waarmee vrouwelijke en mannelijke symboolwerkingen in de Heilige Mis (Heilige Mis) zijn te duiden, met een benoeming volgens Kosmos – Heilige Mis – mannelijk/vrouwelijk:

*Schepping, emanatie - Uitgaan, Uitstromen - Mannelijk
Nesting - Afzondering - Mannelijk*

*Geheugen, Patronen – Wijsheid - Vrouwelijk
Ontwikkeling - Bewustwording – Mannelijk*

In dit deel 2 worden de overige begrippen besproken.

Reflectie - Spiegel worden - Vrouwelijk

Kosmos

Het Universum van de Logos is een reflectie van de Kosmos. De Logos is Kosmisch volmaakt, in elk opzicht, en daarmee kan het Universum tot een volmaakte spiegel worden.

Op dezelfde manier kunnen geneste organismen een reflectie van elkaar worden, elk met een eigen niveau van werking. Zo kan de mens gezien worden als een reflectie van de Logos, en daarmee van de Kosmos. Ontwikkeling wordt versneld door een betere reflectie.

Binnen het Universum wordt de essentie van de 7 gebieden gerepresenteerd door de “zeven geesten voor de troon”.

Heilige Mis

In de Heilige Mis komen vele symbolen voor die reflecterend werken. Door de nesting kunnen de symbolen op meerdere niveaus geduid worden.

Allereerst is er de inrichting van het kerkgebouw. De “zeven geesten voor de troon” worden weerspiegeld in de halfedelstenen van de altaarkaarsen, de altaarsteen, de straalkruisen en het borstkruis van de celebrant. De kruisen zelf kunnen gezien worden als reflectie van het kosmisch proces van ontwikkeling, verticaal mannelijk en horizontaal vrouwelijk, met op het kruispunt het zich ontwikkelend bewustzijn. Een kerk met zijbeuken heeft de kruisvorm. De pelgrimstocht van de mens wordt gereflecteerd in het labyrint (als aanwezig), de inwijdingsweg als een gaan door het kerkgebouw, te beginnen bij de doopkapel.

Bij de Invocatie (“In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest”) wordt de Logos gespiegeld. Het kosmisch wordingsproces kan daarna beginnen.

In het Confiteor wordt gezegd: “Gij hebt de mens onsterfelijk geschapen en tot een beeld gemaakt van Uw eigen eeuwigheid” en “opdat wij, vervuld van de glans van het eeuwige licht, een vlekkeloze spiegel mogen worden van Uw macht en het beeld van Uw goedertierenheid”.

Bij de wierokkingen van het altaar wordt elk van de altaarkaarsen gewierookt en wordt de essentiële werking genoemd. Daarmee wordt de reflectie van de zeven geesten voor de troon, die begon bij het aansteken van de kaarsen, intenser.

Beeldsymbolen op het altaar zijn bijvoorbeeld het brood, de wijn, het water, de kelk en de pateen. Het brood staat in het algemeen voor een organisme, dat zich gaandeweg steeds hoger ontwikkelt. Eerst is het, in de vorm van de hostie, een reflectie van ons eigen lichaam, dan van onze ziel, daarna van onze geestvontk, de monade, en uiteindelijk van het totale Universum, het Lichaam van Christus. De wijn (in de VKK is dit druivensap) is een symbool van levensbloed. Het laat het leven overal in het lichaam doordringen. De wijn is een reflectie van de Heilige Geest.

In de kelk, als vrouwelijke vorm, wordt eerst de wijn gegoeten (de Geest emaneert zich in de kosmische materie). Daarna volgt de tweede emanatie van de Zoon die in ruimte en tijd gaat werken: er worden twee druppels water in de wijn gegoeten. Het geheel wordt aangeboden aan de Vader zodat deze de derde emanatie kan laten instromen tijdens de consecratie.

Merk op dat de eerste twee emanaties ook een historisch aspect hebben. De derde emanatie niet: zij vindt daadwerkelijk nú plaats, ín onze ziel, omdat wij ons verbonden hebben met de offeranden. De Heilige Mis, zoals alle sacramenten, bevordert de derde emanatie.

De pateen draagt de hostie. De pateen is de reflectie van de Moeder die de schepping met al haar organismen draagt. Na het eerste opdragen van de hostie wordt zij verborgen onder het corporale. Na de tweede offerande komt de pateen weer tevoorschijn, als reflectie van de Moeder op het hoogste niveau, nu haar organismen het evenbeeld zijn geworden van de Vader.

Bij het breken van het brood (mannelijk) wordt geestelijke energie verspreid over de aarde. Het organisme wordt opgebroken en als zaad uitgestrooid. In de kosmologie is het Universum volledig geworden en kan zich verspreiden in de Kosmos. Vergelijk dit met de mythen over vroegere koningen die zich lieten offeren voor het volk; hun as werd verspreid over het land.

Bij wijdingen en de Dienst van Heling worden de heilige oliën gebruikt. Zij zijn reflecties en werkingen van de derde emanatie.

Hiërarchieën – Engelen, heiligen – Vrouwelijk

Kosmos

De hiërarchieën zijn gevormd tijdens de emanatie van de Heilige Geest. In het Universum vervullen zij vaak een compenserende taak.

In de VKK bestaat veel aandacht voor de hiërarchieën. Zij worden in de Heilige Mis benoemd volgens Pseudo-Dyonisius: Engelen en Aartsengelen, Tronen, Heerschappijen, Overheden, Machten en Krachten, Cherubim en Serafim.

Heilige Mis

Ook tijdens de Heilige Mis hebben Engelen een compenserende taak. De engelen worden genoemd in het Asperges, de Prefatie, het Graduale, het Sanctus en de Herdenking der Hei-

ligen. In het laatste gebed worden ook de Vrouwe en de Heiligen genoemd.

Verbinding - Devotie - Vrouwelijk

Kosmos

Devotie is een kenmerk van religie. Devotie is een natuurlijke staat van de ziel wanneer de instroom van de geest wordt ervaren. Het is een zich openstellen, als van een kelk die wordt gevuld, of een bloem die zich opent naar de zon.

Heilige Mis

In de Heilige Mis wordt devotie op veel plaatsen een stem gegeven, zoals in de Lofzang, het Introitus, het Kyrië, de Prefatie, het Sursum Corda, het Consecratiegebed, het Adoro Te en de Tweede Offerande (na het Adeste Fidelis).

Organisme - Offerande - Vrouwelijk

Kosmos

Een organisme is idealiter een eenheid waar alles met alles in bewustzijn verbonden is en elkaar compenseert.

Een organisme kan een plant, dier of mens zijn, maar bijvoorbeeld ook een gezin, organisatie of een samenleving. Een organisme bestaat uit kleinere onderdelen.

Een organisme is de dynamische tegenhanger van een statische eenheid: het bevat zelfstandig leven.

Een organisme is een "gebalanceerd systeem". Binnen een organisme zijn reacties geïntegreerd: elke verandering in elk deel wordt beantwoord door een corresponderende aanpassing van het geheel. Rust in een organisme betekent: afwezigheid van chaos, er is orde in beweging, harmonie.

Verschillende filosofen hebben zich bezig gehouden met de eigenschappen van organismen. Ken Wilber gebruikt de Griekse term 'holon'. Holonen kunnen groeien en toenemen in complexiteit. Zij kunnen transcenderen: hogere niveaus van bewustzijn bereiken.

Maar in eerste instantie streeft een organisme ernaar om zichzelf te bestendigen.

Joseph Campbell zegt hierover: "De waarde van het heldendom ligt niet in de wil om te vormen maar in de moed om te behouden, de aard van het heelal." En: "In de mysterieuze erediens van het Grieks-Perzisch-Hellenistische tijdperk was het de mythische wereldliefde, niet de orthodoxe wereldverbetering maar optimistische behoudendheid, die de voorkeur had."

Kosmisch gezien maken de Zoon en de Moeder de wereld tot een organisme. De hiërarchieën assisteren daarbij. Het organisme offert zichzelf: het verbindt zich met de Vader als evenbeeld: de Moeder verbindt zich hierdoor met de Vader; beiden zijn zich van elkaar objectief bewust geworden door de schepping van het organisme. De Moeder biedt het organisme door ons aan de Vader aan: voldragen bewustzijn, circulerend in het organisme, compleet levend. Wij, als gemeente, zijn het voertuig van de Moeder.

Heilige Mis

In de Heilige Mis wordt het organisme geofferd.

Definities van een offer zijn: 'sacrificio' ~ 'sacer facere' ~ heilig maken ~ heel maken. Offeren houdt dan in: 'tot voleinding dragen', 'tot vervulling geraken'.

De essentie, het beste wat de schepping kan bieden, wordt geofferd.

De offerande komt voor in veel religies, de koning offert zich soms voor de vruchtbaarheid. In de Heilige Mis offeren wij de wereld, inclusief onszelf, aan de Vader.

In de Heilige Mis wordt het organisme gesymboliseerd door de hostie. Gaandeweg wordt het organisme getranscendeerd en uiteindelijk geofferd. Het offer van de Heilige Mis wordt gereinigd met wierook en wordt gezegend. Het offer is datgene wat wij tot volmaaktheid hebben gebracht (na reiniging en zegening) en dat wij aanbieden. Aan het stoffelijke offer verbinden wij gaandeweg onze zuivere gevoelens en gedachten (onze 'zielen en lichamen') en onze geestelijke aspiraties van lof en dank.

Dit is een transcendentie van waarden.

"In Hem leven wij, bewegen wij ons, en zijn wij".

De offerande betekent, net als inwijding, een versnelling van evolutie. De Logos kan hierdoor eerder de resultaten van evolutie tot zich nemen en daardoor de evolutie versnellen. Door inwijding kunnen wij een betere offerande aanbieden.

Door de consecratie (de Zoon is 'mens geworden hier op aard') is nieuwe ontwikkeling mogelijk. Als het organisme compleet is dan kan er nieuwe werking komen, er kan een nieuwe fase van ontwikkeling inzetten; het offer kan een afbeelding van iets hogers worden; uiteindelijk zal de mens één worden met de Logos.

Op het altaar vindt de terugkeer plaats naar de Vader. Dit kan het heilig huwelijk worden genoemd.

De intentie tot offeren wordt uitgesproken in het Offertorium, het Orate Fratres en de Tweede Offerande.

Compensatie - Zuivering en Heling - Vrouwelijk

Kosmos

Compenserende werking gaat uit van de Moeder.

De Ring-niet-verder zorgt voor balans. Te ver uitgaande activiteit wordt omgebogen. De Moeder verzoekt de Vader om de Zoon te zenden om liefde uit te storten in het Universum. Zij is 'de Middelaars'. De Zoon 'offert zich als het eeuwig offer'.

De Moeder zorgt door compensatie voor de continuering van leven. Zij kan genoemd worden 'de God met borsten'. Door de nesting van de gebieden is er altijd een meer omvattende of een meer nabije Moeder.

Een ander voorbeeld is de compensatie van de Aarde door dieren en mensen: zij verschaffen de Aarde hogere lichamen. De mensen worden op hun beurt weer gecompenseerd door de Hiërarchieën. Door compensatie kan al het leven sneller evolueren. Door ordening van de compensatie kan hogere energie beter doorstromen.

Innerlijke beleving

Bidden voor anderen is een voorbeeld van compensatie. Door de compenserende werking van de Hiërarchieën werkt bidden helend op organismen. Een grotere eenheid en harmonie worden ervaren.

Het willen ervaren van eenheid en harmonie kan twee kanten op. Het terug willen gaan naar de oorsprong is in feite conservatief, het vooruit willen gaan naar completering van organismen en naar alles doordringend bewustzijn is progressief. Het eerste is een lege eenheid, met potentiële energie en een subjectief bewustzijn, het tweede een vervulde eenheid, met geactualiseerde energie en objectief bewustzijn, waarin alles gekend wordt door allen.

Leven: ideaalbeelden

In het leven brengen compassie, mededogen en barmhartigheid een stroom van compenserende energie op gang.

Zolang een organisme onvolledig is, is er het Kruis. “Neem op uw kruis”, door bewustwording van de onvolkomenheid kan er helende kracht in gang gezet worden.

Heilige Mis

Bij de Mariawijding voorafgaande aan de Heilige Mis plaatsen de aanwezigen zich met hun bewustzijn in het compenserend werk van de Moeder.

Tijdens de Heilige Mis werken verschillende groepen engelen compenserend mee. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het Asperges, de Absolutie, de Wierokingen, het Kyrië, de Collectegebeden, de Prefatie, het Consecratiegebed en de Tweede Offerande. Het ontvangen van de geconsecreerde hostie is wederzijdse compensatie: ‘wij in Hem en Hij in ons’. Het organisme wordt hersteld, broederschap van mens en God; uiteindelijk de vervulde eenheid van Universum en Logos.

Het zuiveren met wierook en wijwater, het zegenen en heiligen zijn handelingen van compensatie. Het eigen karakter wordt teruggegeven zodat het ten volle op eigen, unieke manier kan bijdragen aan de hogere ontwikkeling van een organisme en een voertuig kan worden van Goddelijke kracht.

Conclusies

Veel symbolen in de Heilige Mis, als woord, beeld of handeling zijn te duiden als vrouwelijk.

De drie symbolen van de Heilige Drievuldigheid, Vader, Zoon en Heilige Geest worden in de Heilige Mis veelvuldig genoemd, de Moeder veel minder; maar zij is in vele symbolen en handelingen wél aanwezig. Vooral wanneer het gaat om de vorming, ontwikkeling en instandhouding van organismen en de compensatie die daarvoor nodig is.

Dat pleit er voor dat Zij niet alleen vóór, maar ook tijdens de Heilige Mis meer expliciet genoemd en aangeropen wordt.

Mgr dr ir Gert Jan van der Steen is wijbisschop van de Vrij-Katholieke Kerk. Hij werkte als taaltechnoloog en is oud-hoogleraar Uitwisselingstalen.

Daarnaast was hij yoga docent. Hij houdt zich nu bezig met de integratie van oude en nieuwe vormen van spiritualiteit.

Email: gert@palstar.nl

* * *
*

Boekrecensie, door Aat de Kwant (3)

Francis Spufford
Dit is geen verdediging.
Waarom het christelijk geloof ondanks alles emotionele diepgang heeft
Ten Have 2013

De Britse schrijver Francis Spufford is christen en schaamt zich daar niet voor. Dat zou misschien wel moeten, als je het beeld dat Richard Dawkins en andere nieuwe atheïsten van christenen schetsen, serieus neemt. Toch is dit is een karikatuur, want christenen zijn meer dan wereldvreemde figuren, die midden in de zomer lelijke regenjacks dragen en dwepen met ellende en vooral zondigheid. Hun geloof geeft een diepe betekenis aan liefde, het omgaan met

menselijk falen en aan andere oermenselijke emoties.

Dit is dan ook niet het zoveelste apologetische boek dat de waarheid van het christelijke geloof wil bewijzen en de argumenten van religie-bashers weerlegt, maar een vlot leesbaar en vooral geestig essay. Wie het boek heeft gelezen moet toegeven dat deze achterflaptekst overeen komt met de inhoud van dit boek. Ja, de Britse schrijver Spufford is christen en schaamt zich daar niet voor.

“Christenen zijn niet achterlijk, zoals Richard ‘bloody’ Dawkins meent. Modern geloof is niet overbodig, ook al hebben wij mensen geen ‘godvormige holte’ in ons hoofd. Gelovigen zoeken echte troost die niet als een zeepbel uit elkaar spat als hij in aanraking komt met de harde werkelijkheid, met de barst in alle dingen. Troost die de MNoDTV niet ontkent, de Menselijke Neiging om Dingen te Verkloten. God, de grote baas, is verdwenen. De rotzak bestaat niet. Je vraagt en er gebeurt niets. Ineens ontdek je dat er al iets gaande is, zonder dat iemand het in de gaten had. Het internationale verbond van schuldigen (de kerk) heeft daartoe overal in het land gebouwen neergezet als teken van een veelvuldige onmetelijkheid die ‘niet-mij’ is en toch echt.”

Met dit populariserende taalgebruik geeft de schrijver, ondanks de titel, een verdediging van het Anglicaanse christelijke geloof tegen de Nieuwe Atheïsten in, want het geloof is zo gek nog niet.

Spufford zegt rake dingen. “We nemen wel verder alles heel serieus, maar zien niet in dat de magie in Harry Potter, de ringen en

zwaarden en elven in Fantasylectuur, de power-ups in video-games, de monsters en geesten van Halloween, gewoon geinig zijn. We halen de dingen door elkaar en denken dat onze geesten, draken en Flying Spaghettimonsters echt zijn en los van papier en de computerprogramma’s van de animatiestudio’s bestaan. Wij gaan op de knieën en vereren de lege ruimte waar ons Spaghettimonster zich bevindt. Geen wonder dat we zo ons best doen om het gezonde verstand te negeren. We houden onze vingers voortdurend in de oren - la-la-la, ik kan je niet horen – om het geluid van de echte wereld buiten te houden. Het gekke is dat het voor mij precies andersom. Naar mijn beleving is geloof de meest intense vorm van aandacht waartoe we als mensen in staat zijn. Het geloof vraagt om illusie na illusie op te geven, terwijl het gezonde verstand tegenwoordig voortdurend van ons lijkt te vragen te doen alsof. Een schijnvertoning die structurele vormen begint aan te nemen en sterk wordt aangewakkerd door onze cultuur.” Spufford wijst in dit verband op de slogan op de Londense bussen. Die luidt: “God bestaat waarschijnlijk niet. Dus, maak je niet ongerust en geniet van het leven.”

Het boek ‘Dit is geen verdediging’ heb ik met veel plezier gelezen. Wellicht iets voor bespreking op gemeenteavonden?

* * *

winters landschap omgeving Zwolle - foto: Rudolf H. Smit

Verbinding met het Oerlicht

Wijsheid van het Thomasevangelie in donkere dagen

Ojas Th. de Ronde

In het evangelie van Thomas is niets van een 'kerstverhaal' te vinden. Het dogma 'Jezus die als eniggeboren Zoon van God uit een maagd Maria geboren werd in een stal te Bethlehem' was bij de eerste volgelingen van Jezus onbekend. Men leefde toen voor iets totaal anders en dat had men rechtstreeks van Jezus vernomen. Een van hen, de apostel Thomas, had Jezus nog in levende lijve gekend en had krachtige 'one-liners' genoteerd van deze unieke Joodse Wijsheidsleraar en Mystagoog, die ons radicaal verwees naar onze innerlijke mogelijkheid om met het oerlicht, de oerbron, in contact te komen. Thomas had opgetekend dat Jezus zei dat ieder de mogelijkheid heeft het Oerlicht, de eigen oorspronkelijke goddelijke natuur, de 'Christusnatuur', te ontdekken. Ieder kan een Christus worden en zo Gods Lichtrijk binnen gaan. Niet later, niet na de dood in de hemel, maar op aarde, hier en nu.

Dit was de radicale en bevrijdende boodschap van Jezus die door zijn eerste leerlingen op veel manieren werd ervaren en in alle toonaarden – in krachtige spreuken, mythen en legenden – werd doorverteld. Maar toen het realiseren van deze boodschap na verloop van tijd moeilijker leek dan gedacht, was er een groep volgelingen van Jezus die de gemakkelijke weg koos en alles wat Jezus gezegd had alleen maar op hem gingen betrekken. De woorden van Jezus werden langzaam verdraaid en de mythen, legenden en stichtelijke verhalen die rond Jezus ontstaan waren werden door hen tot feitelijke historie teruggebracht. Daardoor kwam alleen nog het historische leven van Jezus in een Goddelijke glans en konden de latere gelovigen daar alleen van verre vol bewondering en overgave naar kijken. En om er dichterbij te komen waren ze volledig afhankelijk van de bisschoppen die claimden door de apostolische opvolging de juiste traditie en interpretatie te bezitten.

Moedige zielen – Willeke Hendriks

De vleesgeworden God

Maar met deze 'orthodoxe' opvattingen zijn we ver van de oorspronkelijke boodschap van Jezus afgedwaald. Nu we in de Vrij-Katholieke Kerk op eigen wijze in zijn Geest willen leven, is het van belang Jezus van zo nabij mogelijk te leren kennen en zijn oorspronkelijke woorden in ons op te nemen.

De moderne wetenschap kan ons hierbij helpen. Deze laat niet veel over van de later ontstane exoterische, historische en letterlijke interpretaties van de christelijke bronteksten, maar helpt ons de oorspronkelijke, esoterische betekenis te leren kennen.

Om een voorbeeld te geven. Enige tijd geleden kwamen een aantal archeologen tot de conclusie dat Jezus niet in Bethlehem geboren kon zijn, omdat in zijn tijd Bethlehem niet bestond⁽¹⁾. Dat was een schok voor de orthodoxe christenen, want daarmee kwam hun interpretatie van het historische kerstverhaal op losse schroeven. Zou God, die toch de Bijbel geïnspireerd heeft, zich dan zo vergist hebben?

Het antwoord is eenvoudiger dan het lijkt. Dezelfde wetenschappers veronderstellen ook dat de eerste volgelingen van Jezus geen moeite zouden hebben gehad met de vondst van de moderne wetenschappers. Want ook voor hen had het gegeven van de geboorte van Jezus in Bethlehem niet de historische betekenis die de orthodoxe christenen er aan geven. Voor hen had dit verhaal vooral een esoterische, symbolische betekenis.

Met name de volgelingen van Jezus met een met een Joodse achtergrond vonden het belangrijk. Want in dit verhaal konden ze voor elkaar verduidelijken dat in de persoon van Jezus, de Christus, de Messias, de voorspelling van de profeet Micha⁽²⁾ was uitgekomen. Die had immers voorspeld dat eens het koningshuis van David hernieuwd zou worden met een persoon uit Bethlehem-Efrata in de bergen van Judea. Door te kiezen voor Bethlehem als geboorteplaats van Jezus kwam deze in de traditie van het koningshuis van David, de Gezalfde. En kon Jezus terecht de 'Gezalfde' (in het Aramees 'Mshi-cha/Messias', in het Grieks 'Christus') genoemd worden.

En wat was de boodschap van deze Messias?

Heel radicaal: wij zijn allen ten diepste ook een Messias, een Gezalfde, een Christus.

Diezelfde wetenschappers geven ook aan dat een groot aantal andere elementen uit het kerstverhaal niet 'letterlijk' en 'historisch' maar eerder 'symbolisch' opgevat moeten worden en inspirerend zijn voor ieder die een spiritueel leven wil leiden.

Jezus, geboren uit een maagd? Geboren in een stal en aanbeden door herders en wijzen?

Het waren verhalen die voor Jezus' eerste leerlingen met een heidense achtergrond heel herkenbaar en belangrijk waren. Een aantal van hen was gnostisch geschoold en mogelijk ingewijd in de heidense mysteriereligië zoals van de Egyptische godheid Osiris, van de Griekse Dionysus of van de soldatengod Mithras.

In deze mysteriën daalt de held neer uit de hoge hemel als 'universele godmens', als 'vleesgeworden God'. Hij wordt ook volgens een aantal mysteriën op 25 december geboren, en wel uit een maagd in een grot, waar herders hem ontdekken en waarin hij soms ook wordt bezocht door wijzen die een ster volgen. Dit alles had een diepe, symbolische betekenis voor het zelfonderzoek naar de eigen diepere natuur en sprak de heidenen aan, waardoor zij open stonden voor de wezenlijke boodschap van Jezus.

Allegorische uitleg

De eerste discipelen van Jezus interpreteerden de teksten die ontstonden over het leven van Jezus dan ook niet letterlijk,

maar 'symbolisch' of 'allegorisch', want alleen zo vond men de geestelijke betekenis ervan. In de tijd van Jezus was deze allegorische leeswijze al goed ontwikkeld, met name in de gnostische, Alexandrijnse school. De Jood Philo van Alexandrië was hier een meester in, en ook bisschop Clemens van Alexandrië en de kerkleeraar Origenes waren belangrijke voorvechters ervan.

Ook de Antiocheense school, waarin meer aandacht besteed werd aan de letterlijke en historische betekenis van de teksten uit de Schriften, was er van overtuigd dat deze letterlijke betekenis niet meer dan een buitenkant was en dat de eigenlijke betekenis zich pas ontvouwde in een dieper schouwen.

Door Jezus de verhalen van de 'universele godmens' toe te dichtten, hem zo mythisch in te kleuren en allegorisch te interpreteren, vond zijn unieke boodschap makkelijker gehoor in de naar waarachtige spiritualiteit hunkerende, heidense wereld van het begin van onze jaartelling. Jezus kwam daardoor in de traditie van de Grote Meesters van die tijd en men was daarvoor eerder geneigd naar zijn boodschap te luisteren en hem correct te interpreteren⁽³⁾.

The Mystery Experience

De vraag is natuurlijk of dit momenteel ook voor ons geldt. Voelen we ons nog thuis in deze 'heidense mysteriegodsdiensten'? Of moeten we stellen dat we de ervaringen die hieraan ten grondslag lagen in onze moderne tijd zijn kwijt geraakt?

Diegenen die in oktober dit jaar het 'Mystery Experience Weekend' met Timothy Freke in Werkhoven⁽⁴⁾ hebben meegeemaakt, weten dat de gnostische ervaring zoals die eens beleefd werd in de oude mysteriegodsdiensten nu ook in diepe lagen van ons zelf aanwezig is.

Timothy Freke, een internationaal gerespecteerde autoriteit op het gebied van Bijbelonderzoek en spiritualiteit, heeft samen met Peter Gandy een spraakmakend boek geschreven: 'The Jesus Mysteries'⁽⁵⁾. Dit boek won de titel 'Book of the Year' van de Sunday Times. Wat was daar zo bijzonder aan?

De schrijvers toonden in dat boek overduidelijk aan dat de verhalen over Jezus ontleend zijn aan de mysteriescholen van de klassieke oudheid. Dat maakt Jezus opnieuw interessant, maar anders dan in de kerken gebruikelijk is. Want waar gingen die mysteriescholen over?

Doel was: 'ken uzelf'. Die zelfkennis is 'gnosis', een diep innerlijk weten. En die kennis kan ervaren worden. Doel van de mysteriescholen was de ervaring van deze diepe kennis van het bestaan.

In het weekend 'The Mystery Experience' dat Timothy Freke in Werkhoven⁽⁵⁾ gaf kregen deelnemers de mogelijkheid te ervaren wat deze 'gnosis' is. Timothy besteedde tijdens deze retraite veel aandacht aan oefeningen die de basis zijn voor het ontwaken van 'het diepe zelf' en 'eenheid in liefde' en wisselde die af met speelse uitleg over de achtergronden van de 'gnosis'.

Voor de deelnemers was het een intense ervaring, die overigens moeilijk te omschrijven was. Maar men herkende het van elkaar als iemand zei: *diepe vrede... verbinding met alles... Christus in ons ... alles omvattende liefde ... innerlijk weten ... Boeddha-natuur.*

Een eeuwig Lichtrijk

Het is precies deze diepere ervaring waar het evangelie van Thomas naar verwijst. In mijn vorige artikelen in Reflectie⁽⁶⁾

mocht ik al enkele van de geheimen van dit unieke evangelie onthullen. In dit artikel mag ik dieper ingaan op de vraag hoe ieder door 'gnosis' een Christus kan worden en zo het Rijk Gods binnen gaan.

Volgens het Thomasevangelie is Jezus hierin verrassend radicaal. Om dat te begrijpen moeten we beseffen wat voor verwachtingen in de tijd van Jezus bestonden over 'het koninkrijk'. De wortels hiervan gingen ver terug in de Joodse geschiedenis, tot in de tijd van Mozes rond 1200 BCE. Het koninkrijk was toen het 'belofde land', het land Kanaän dat door Jahweh aan de Israëlieten beloofd was. Daar zou God zijn koninkrijk stichten.

Maar in de praktijk was het anders gelopen. Het gebeuren in het beloofde land was een geschiedenis geworden van ramspoed op ramspoed en God had zich ontpopt als een jaaloerse, toornige God. Was dit het verwachte koninkrijk?

Het was nog erger geworden toen de Joodse elite rond 600 BCE in Babylonische ballingschap werd weggevoerd. Het leidde dan ook tot een heftige discussie over de vraag wat het koninkrijk nu werkelijk was. Men besloot tot een herformulering te komen.

Die ontstond in Babylon door contact met de leer van Zathustra, waarin een eindstrijd in het vooruitzicht werd gesteld tussen de machten van de Duisternis en het Licht. Op het einde van deze strijd zouden alle mensen die ooit geleefd hebben voor een goddelijke rechtbank moeten verschijnen en geoordeeld worden. Na deze eindstrijd zou er een 'eeuwig koninkrijk van vrede en licht' komen, waarin alleen diegenen over wie goed geoordeeld was zouden worden opgenomen.

Daniël, één van de Joden in Babylon, vernam dat en herformuleerde de vroegere belofte van Jahweh over het 'belofde koninkrijk' als volgt: het is niet een plek op aarde maar het Lichtrijk aan het einde van de tijden⁽⁷⁾. Dat maakte een diepe indruk op de Joden en ze namen deze opvatting mee toen ze weer terug mochten naar Israel.

Wonderlijke verwachtingen

Zo kwam het dat in de tijd dat Jezus leefde de verwachting van dit 'Godsrijk van Licht en Vrede' een vanzelfsprekend onderdeel was geworden van het Joodse geloof. Er heerste zelfs, in de crisis van die dagen, de euforische verwachting dat de eindstrijd spoedig gestreden zou worden en dat Gods Koninkrijk zou worden gevestigd door de rechtmatige opvolger van David, de Gezalfde, de Messias. Die zou de oude wereld vernietigen en de poorten openen van een hemels Godsrijk. Dan zouden degenen die de geboden van Jahweh trouw hadden opgevolgd opgenomen worden in het nieuwe, eeuwige Lichtrijk.

Hoe letterlijk dit geïnterpreteerd kan worden werd onlangs nog eens duidelijk gemaakt door de christelijke, fundamentalistische rechtervleugel van de Amerikaanse Republieken. Medio oktober, op het dieptepunt van de discussie over de schulden crisis, weigerde deze groep elk compromis over het schuldenplafond, ook al zou dit daardoor heel Amerika en daarmee de wereldeconomie in een afgrond storten. Volgens hun woordvoerders was de 'eindstrijd' begonnen en zou het instorten van de wereldeconomie alleen maar een zuiverende werking hebben. Zoals het Congreslid Michele Bachman zei: *'De wereld maakt nu het einde der tijden mee, maar ik zie dit niet als iets negatiefs. We gaan door een grote crisis, maar daarna zal de Messias terugkeren. We moeten ons verheugen. Maranatha, kom Heer Jezus. Zijn dag is nabij.'*⁽⁸⁾

Armageddon – Roerich

Zelf Christus worden

Hebben deze ‘politieke evangelicals’ de boodschap van Jezus goed verstaan?

In het evangelie van Thomas verkondigt Jezus een totaal andere opvatting over het koninkrijk. Jezus is wars van elke politieke manoeuvre om Gods koninkrijk dichterbij te brengen. Gepassioneerd en met krachtige ‘one-liners’ maakt hij duidelijk dat je daar niet aan moet beginnen of op moet wachten. Als mens, als individu, kun je nu al het Lichtrijk binnen gaan. Hoe? Door oude denkpatronen los te laten en vanuit een nieuw spiritueel inzicht te gaan leven.

Welke verandering van inzicht wordt er van je verwacht? In logion 22 zegt Jezus het duidelijk: *‘Wanneer je de twee één hebt gemaakt, zul je binnengaan in het koninkrijk.’* Wat bedoelt Jezus hier mee?

Dat je tot ‘gnosis’, tot waarachtige zelfkennis komt. Dat je de tweespalt tussen je onrijpe, onwetende persoonlijke ik en het diepere, goddelijke Licht opheft. Dat je je herinnert dat je ten diepste een Lichtwezen bent, voortkomend uit de stralende zon die God is. Dat je een ‘Gezalfde’, een ‘Messias’, een ‘Christus’ bent. Dat je je Christusnatuur ontdekt en er naar leeft. Dan heb je de twee één gemaakt.

Moeilijk te verstaan?

In het artikel van priester Eleonore Kemperink in de vorige Reflectie ⁽⁹⁾ wordt dit helder uiteengezet en de consequentie ervan aangegeven met de woorden van Jezus, zoals opgetekend in het Evangelie van Maria Magdalena: zonde bestaat niet. Ons zwaar met morele oordelen beladen woord ‘zonde’ blijkt een foutieve vertaling van het Aramese woord ‘biesja’, wat geen moreel oordeel over goed en kwaad in zich draagt. Het is een daad van het onrijpe, onwetende ik dat zich nog niet verbonden weet met de eigen Christusnatuur en nog niet in staat is in de schijnvormen van de wereld het wezenlijke te ontdekken. Als zodanig komt het meer overeen met het boeddhistische ‘mentale verwarring’, het belangrijkste obstakel om te groeien naar zelfrealisatie. En die zelfrealisatie is, volgens het Evangelie van Thomas, het ontdekken van de eigen Christusnatuur.

De neo-gnosticus, componist en zanger John Lennon van de Beatles moet dat begrepen hebben, toen hij in 1969 schreef: *‘Het komt mij voor dat de gnostici de enige ware christenen zijn. Hun hart ligt in zelfkennis. Dat wil zeggen: zelf Christus worden. De Christus in hun binnenste bereiken.’* ⁽¹⁰⁾

‘Inner landscape’- Willeke Hendriks

Dicht bij het vuur

In logion 82 komt Jezus daarop terug, als hij zegt: *‘Wie mij nabij is, is dicht bij het vuur. En wie ver van mij is, is ver verwijderd van het koninkrijk.’*

Het is duidelijk: Jezus spreekt hier vanuit zijn Christusnatuur, en natuurlijk ook vanuit de Christusnatuur die in ieder van ons ligt te wachten op ontwaken. Daarmee spreekt Jezus iedere mens aan.

Jezus gebruikt hierbij het symbool van het Licht, het Vuur, de Zon. In de tijd dat Jezus leefde was dit symbool wijdverbreid als symbool van het diepste wezen van iedere mens. Het was het symbool van de Levenskracht, de Liefdeskracht, het Bewustzijn, de Oervader die alles en iedereen in liefde omvat.

In de wereld van het toenmalige Midden-Oosten werd deze Levenskracht vaak met het Sanskriet woord *‘Puru-chottama’* aangeduid, een term waarin ons woord ‘god’ nog gehoord kan worden. Het betekent ‘pure geest’ of ‘zon’ en doordringt alles wat er is zodat – voor wie ogen heeft om te zien – alles gezien kan worden als een ‘emanatie’, een ‘uitstraling’ van de goddelijke oerkracht.

In het artikel van wij-bisschop Gert Jan van der Steen in de vorige Reflectie ⁽¹¹⁾ wordt hierop nader ingegaan en wordt ook verduidelijkt hoe dit sacramenteel gevierd wordt op het moment van de Consecratie, ‘als de Vader liefdeskracht emaneert en deze met de offeranden verbindt.’ Maar ook in het dagelijkse leven is het mogelijk deze Liefdeskracht te ervaren: in momenten van bezinning, inkeer en stilte waarin ‘het licht doorbreekt’. Sommigen noemen dit ‘het sacrament van het nu’. Het zijn momenten waarin je kijkt ‘met de ogen van je hart’.

Zoals Eleonore Kemperink het in haar artikel ⁽⁹⁾ zo treffend zegt: *‘Als je dat doet, zie je andere dingen, ervaar je andere dingen en zie je in de wereld van verleidingen en misleidingen een andere wereld.’*

Thomas Didymus, de Tweeling, maakt het duidelijk: wie ver van zijn Christusnatuur verwijderd is omdat hij totaal geïdentificeerd is met zijn onrijpe, onwetende persoonlijkheid, is ver verwijderd van het Lichtrijk van God.

Hij is verdwaald, zichzelf vergeten.

Maar wie zichzelf ten diepste nabij is, zich verbonden heeft met zijn Christusnatuur, is dicht bij het heilig vuur, het oerlicht.

Zo iemand woont in het Lichtrijk, het eeuwige koninkrijk van vrede.

Dit licht en deze vrede wens ik u in deze donkere dagen graag toe.

Ojas Th. de Ronde behaalde in 1970 zijn doctoraal theologie aan de Universiteit van Nijmegen. Daarna verbleef hij enige jaren als spiritueel zoeker in India. Na zijn terugkeer in Nederland begon hij, samen met zijn vrouw, het coaching- en counselingbureau Fenix en werd hij docent aan de Humanuniversiteit, een internationaal centrum voor therapie en meditatie. Momenteel geeft hij workshops, schrijft artikelen en verzorgt wekelijkse webradio-uitzendingen 'De Nieuwe Mens', www.denieuwemens.eu

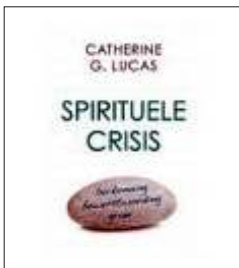
Noten

- 1- Awariem Oshri, 'Where was Jesus born', in: *Archeology*, 58, 6, Israëliësch Archeologisch Instituut, 2005.
- 2- Micha 5:1.
- 3- Bijvoorbeeld: Tom Harpur, *De 'heidense' Christus, herontdekking van het verloren licht*, Ankh-Hermes, 2004

- 4- Timothy Freke, *The Mystery Experience*, Conferentiecentrum Samaya, Werkhoven, 11 – 13 October 2013.
  - 5- Timothy Freke & Peter Gandy, *The Jesus Mysteries: Was the 'Original Jesus' a Pagan God?*, 1999.
  - 6- Zie de artikelen van Ojas Th. de Ronde over het Thomas evangelie in : *Reflectie 10 (2), zomer 2013 en Reflectie 10 (3), herfst 2013*.
  - 7- Daniël 9-12.
  - 8- Guus Valk, Gods belang is belangrijker dan de toekomst van ons land, in: *NRC Next*, 19 oktober 2013, p.8.
  - 9- Eleonore Kemperink, Zonde bestaat niet, in: *Reflectie, 10 (3), herfst 2013*, p. 16.
  - 10- John Lennon, *Skywriting by a Word of Mouth*, 1969
  - 11- Gert Jan van der Steen, De Heilige Mis in kosmologisch perspectief – hoe vrouwelijke en mannelijke symbolen daarin werken, in : *Reflectie 10 (3), herfst 2013*, p. 13 – 15.
- Algemene opmerking:** meer schilderijen van Willeke Hendriks kunt u vinden op 'www.healingart.nl'

* * *
*

Boekrecensie, door Aat de Kwant (4)

Catherine G. Lucas
Spirituele crisis
Herkenning, bewustwording, groei
Ankh-Hermes 2013

Een sterfgeval, verlies van je geloof en zelfs het krijgen van een kind kunnen ervoor zorgen dat je geestelijk in de war raakt. Juist begrepen en behandeld, biedt zo'n crisis een enorm potentieel aan groei en vervulling; je kunt er sterker en gelukkiger uitkomen dan ooit tevoren. Helaas biedt de regu-

liere gezondheidszorg vaak niet de juiste hulp bij dit soort crises. Ze worden gezien als psychose, depressie of burn-out maar men gaat dan wel voorbij aan het spirituele aspect.

In 2003 ging Catherine G. Lucas zelf door een diepe spirituele crisis, een turbulente periode die ze liefst als een periode van spirituele noodtoestand omschrijft. Na vijftien jaar geestelijke moeilijkheden ervaren te hebben, na een huwelijks crisis en meerdere depressies, kwam in 2003 haar grote crisis die duurde tot 2006. Met de hulp van meerdere mentoren (een therapeut, geestelijke 'directeur') en twee maanden weg op bezinning leerde ze haar pijn en de 'krachtige energieën waarmee we te kampen hebben' te transcenderen, vooral door middel van 'mindfulness' (gewoon aandachtig zijn...) en 'kwam eruit aan de andere kant'. Het is een tocht die begon toen ze twintig jaar oud was en een maand in een psychiatrisch hospitaal verbleef.

Zo'n geestelijke crisis heeft een enorme impact. In dit boek verkent zij ze zo vër mogelijk het spirituele gebied en wijst erop hoe een crisis eigenlijk het begin is van een spiritueel ontwaken, net op het ogenblik dat de hele mensheid een dergelijk spiritueel ontwaken beleeft.

Het is daarmee ook een mooie aanvulling op het boek 'Spontane evolutie' van Bruce H. Lipton en Steve Bhaerman.

In het hoofdstuk 'De duistere nacht van de aard' gaat Lucas in op de invloed van de crisis op het wereldwijde ontwaken. Met angst in het hart en wanhoop in onze geest begint de wereld zoals we die kennen in te storten. Alles valt uiteen of weg. We moeten ons voorbereiden op het loslaten van alles wat we kennen en ons vertrouwd is. Volgens Lucas zullen we getuige zijn van de 'duistere nacht van de aarde'. En dan is wat we geleerd hebben van de spirituele crisis zo waardevol. We kunnen weten dat de kennelijke instorting van de 'duistere nacht van de aarde' gevolgd kan worden door de doorbraak naar een compleet nieuw niveau van ontwaakt bewustzijn. Mensen die ooit in een spirituele crisis verkeerden, waarderen hun ervaringen achteraf. De beloning is veel groter dan het leed, ook al voelt dat tijdens de crisis niet zo. De mensheid zal deze periode van een spirituele crisis van de hele aarde achteraf waarderen.

Emiel Hakkenes: God van de gewone mensen
Hoe het geloof uit mijn familie verdween
Thomas Rap 2013

Ieder mens is een kraal aan een ketting die ons verbindt met de generaties voor ons, aldus een oud gezegde.

Als Trouw-journalist Emiel Hakkenes voor het eerst vader wordt, stellen zijn ouders hem een confronterende vraag: zal hij hun kleinzoon laten dopen? Zelf komt Hakkenes hoogstzelden nog in een kerk. De jonge vader staat met zijn mond vol tanden: hoe kan het dat God langzaam uit zijn leven is verdwenen?

Om een antwoord op die vraag te vinden duikt Hakkenes in de geschiedenis van zijn eigen familie. Wie waren zijn voorouders en hoe beleefden zij hun geloof? Welke gebruiken en overtuigingen zijn er in de loop der tijd verloren gegaan? Hakkenes stuit op Duitse huurlingen, arme kleermakers, dubieuze gebedsgenezers, verzetshelden, zwartrokken en bastaardkinderen. Hij leert hun dromen, hun worstelingen

en hun God kennen, en hij ontdekt tegelijkertijd hoe nauw zijn eigen kleine geschiedenis is verbonden met de grote (religieuze) geschiedenis van Nederland.

De Trouw-journalist heeft een treffend maar vooral ook eerlijk boek geschreven over de geloofsgeschiedenis van zijn familie.

In zijn epilooft stelt Hakkenes vast dat het zijn ouders niet zozeer ging om het individu, maar het collectief, de geformeerde groepsidentiteit. "Je stelt daar geen vragen bij, maar leeft de waarden die je aanhangt, zonder ze expliciet te benoemen. De rode breuk van een kerkganger duidt op zulke andere waarden dan hun eigen dat het bij mijn ouders wrevel oproept."

De conclusie van Hakkenes is dan ook dat zijn ouders en hijzelf tegelijk in twee verschillende religieuze tijdperken leven.

Wel zadelt het hem een licht knagende vraag op: is het dan alleen maar de tijd die zijn werk heeft gedaan? Voltrekt de breuk met de religieuze traditie van zijn ouders zich volledig buiten hem om, of heeft hij daar zelf ook nog invloed op? "Ik hoop het laatste, zegt hij, "want ik zie mezelf niet graag als een willoze badeendje op de golven van de cultuur. Maar zeker weten doe ik het niet."

Intrigerende en herkenbare vragen, ook voor iemand als ik afkomstig uit een bevindelijke gereformeerd milieu, waarmee ik al vrij vroeg brak.

Het boek heb ik na het zwoegen op deadlines tijdens een slapeloze nacht in één keer uitgelezen. 'God van de gewone mensen' is dan ook een prettig leesbaar boek, een stukje geschiedenis, ook van kerkelijk Nederland, waaruit veel geloof verdween en nogal eens werd ingeruild door vage 'feel good' ik-gerichte spiritualiteit, dat soms net zo dogmatisch beleeden wordt als het geloof door die gewone mensen uit de jeugd van Emiel Hakkenes.

* * *
*

Voorpublicatie - de Rollen van de Dode Zee

*Florentino García Martínez, M. Popovic,
Adam van der Woude*

Algemene Inleiding

1. Het nieuwe onderzoek naar de Dode Zeerollen

De Dode Zeerollen worden als één van de grootste archeologische

ontdekkingen van de twintigste eeuw beschouwd. Deze teksten uit elf grotten in de omgeving van de oude nederzetting van Qumran spreken enorm tot de verbeelding, en niet zonder reden. Het verhaal van hun moderne ontdekking leest als een spannende thriller (zie recentelijk Fields, 2009). Het feit dat ze uit 'de tijd van Jezus' stammen heeft daar niet minder aan bijgedragen. Maar het verhaal van de Dode Zeerollen is veel meer dan dat. Kort gezegd heeft de vondst van deze teksten onze kennis en ons beeld van het vroege Jodendom en ook het vroegste christendom, dat als Joodse stroming is begonnen, ingrijpend veranderd.

In deze inleiding gaan we nader in op enkele belangrijke ontwikkelingen in het recente onderzoek die onder twee voor de hand liggende noemers kunnen worden gebracht: de teksten en de mensen achter de teksten. Wat voor teksten zijn er nu precies gevonden en van wie waren ze? Sinds alle teksten recentelijk volledig zijn uitgegeven, is het onderzoek een nieuwe fase ingegaan. Veel van de grote hypothesen waren gebaseerd op een klein deel van de teksten, voornamelijk uit Grot 1, dat tot eind jaren tachtig en begin jaren negentig was gepubliceerd. Vanuit dat beperkte materiaal extrapoleerde men naar het geheel, zonder dat iedereen dat volledig en goed kende. Op grond hiervan heeft men het tekstmateriaal geordend en gekarakteriseerd en ontwikkelde men ook ideeën over de mensen achter deze manuscripten. Sinds de stormachtige ontwikkelingen in de jaren negentig is veel nieuw materiaal beschikbaar gekomen. Pas nu alles is uitgegeven en het stof is neergedaald, kan iedereen kijken naar de totaliteit van de teksten en hun dwarsverbanden en verschillen.

In de nieuwe fase van het onderzoek worden oude hypothesen tegen het licht gehouden en aangepast of afgewezen. Zo is de visie van verschillende toonaangevende geleerden op de collectie van teksten als geheel en de onderverdelingen daarbinnen aan het veranderen. Volgens de meer traditionele visie kunnen de teksten worden onderverdeeld naar Bijbels en niet-Bijbels, en ook sektarisch en niet-sektarisch. Maar recent onderzoek trekt deze karakterisering in twiifel als anachronistisch en onjuist. Door archeologisch en tekstueel onderzoek is ook het idee dat alle teksten het bezit waren van één gemeenschap te Qumran, vaak geïdentificeerd als de Essenen, aan het verschuiven. In het oudere onderzoek was het de heersende visie dat niet alle maar toch de meeste manuscripten in Qumran zouden zijn gekopieerd en in ieder geval het bezit waren van de mensen die daar woonden. In sommige recente onderzoeken worden de teksten benaderd als het eigendom van verschillende, met elkaar verbonden groepen die uiteindelijk hun weg naar Qumran hebben gevonden. Deze twee aspecten, de teksten en de mensen erachter, illustreren hoe dankzij de vondst van de Dode Zeerollen is ontdekt hoe heteroog het vroege Jodendom was.

2. De Dode Zeerollen en de veelvormigheid van het vroege Jodendom

De Dode Zeerollen geven ons inzicht in de veelvormigheid van het vroege Jodendom, een veelvormigheid die we voor de moderne ontdekkingen zo niet kenden of zelfs voor mogelijk hielden. Ze bieden ons een unieke ingang tot de leef- en gedachtewereld van een Joodse denkstroming en, via haar verzameling teksten, ook tot gedachtegoed dat bredere verspreiding had in de Joodse samenleving in Judea tijdens de Grieks-Romeinse periode. De bijna duizend manuscripten dateren van de derde eeuw v. Chr. tot en met de eerste eeuw n. Chr. toen Qumran door de Romeinen werd verwoest tijdens de Joodse op-

stand tegen Rome. Onder de Dode Zeerollen zijn de oudste handschriften van boeken van de Hebreeuwse Bijbel of het Oude Testament aangetroffen. Deze manuscripten zijn van onschatbare waarde voor onze kennis van de overleveringsgeschiedenis van wat de Bijbel is gaan heten. Naast deze 'Bijbelse' manuscripten, die iets meer dan twintig procent van het geheel uitmaken, zijn vooral ook van groot belang de restanten van talrijke teksten die ons voorheen volledig onbekend waren en die na de eerste eeuw in de vergetelheid zijn geraakt. Het merendeel van de bijna duizend manuscripten is in het Hebreeuws geschreven, ongeveer honderd manuscripten in het Aramees en slechts ongeveer tien in het Grieks. Ook voor onze kennis van de geschreven en gesproken taal in die tijd zijn de Dode Zeerollen van groot belang. Ze laten zien dat het Aramees niet volledig had verdronken; althans, er waren groepen in de Joodse samenleving waar dat zeker niet het geval was.

De teksten en hun archeologische context bewijzen dat het Jodendom van die tijd heteroog was. De diversiteit blijkt uit de tekst van de Hebreeuwse Bijbel of het Oude Testament, maar vooral uit de vele voorheen onbekende composities, die variëren van Bijbelse exegese (zogenaamde pesharim en andere teksten), uitleg van Joodse leefregels (halacha), orderegels, poëtische teksten, wijsheidsliteratuur en magische teksten tot liturgische teksten, eschatologische literatuur, zogenaamde para-Bijbelse literatuur of Herschreven Bijbel, kalenderwetenschap en astrologische teksten. Dankzij de moderne ontdekkingen zijn we oude, al bekende teksten in een nieuw licht gaan bezien, en voorheen onbekende teksten maken duidelijk hoe ongekend creatief en dynamisch mensen in die periode omgingen met voorvaderlijke tradities.

3. Voorbij de canonieke en sektarische kloof

Toen in de beginjaren van het onderzoek de manuscripten uit Grot 1 werden gepubliceerd, werden deze onderverdeeld volgens drie categorieën: (1) Bijbels of canoniek, (2) apocrief en/of pseudopigraaf en (3) sektarisch of Esseens. Nu echter alle manuscripten zijn gepubliceerd, is duidelijk geworden dat deze onderverdeling niet langer bruikbaar is.

De scheidslijnen tussen wat we 'Bijbels' en 'niet-Bijbels' noemen zijn niet van toepassing op teksten die stammen uit een periode dat de Bijbel nog steeds in wording was (García Martínez 2010). Het zijn eigenlijk anachronistische categorieën, die we niet zomaar vanuit latere tijd kunnen terugprojecteren op deze teksten. Wanneer we kijken naar de collectie teksten in haar geheel dan is het evident dat de groep of stroming die deze teksten bijeen heeft gebracht sommige 'Bijbelse' teksten (boeken die later onderdeel werden van de Bijbel) als gezaghebbend accepteerde. We vinden verwijzingen als 'Mozes en de Profeten' die dit gezag uitdrukken. Tegelijkertijd is het in het recente onderzoek ook duidelijk geworden dat deze groep andere teksten die later geen onderdeel werden van de Bijbel als even gezaghebbend beschouwde. Het gaat dan om teksten als de Tempelrol, 1 Henoch, het Apocryphon van Jozua of het Aramese Levi Document, en het geldt ook voor boeken die we alleen kennen van verwijzingen maar waarvan de inhoud verder onbekend is, zoals het Boek van Hagy (of Boek der Overpeinzing) of het Boek van Noach. Mogelijk gold een dergelijke gezaghebbende status ook voor andere, fragmentarisch bewaard gebleven teksten die profetische verhalen herschrijven zoals Pseudo-Daniël (4Q243-246), Pseudo Jeremia en/of Pseudo Ezechiël (4Q383-391). Aanwijzingen voor het gezag dat werd toegeschreven aan zowel 'Bijbelse' als 'niet-Bijbelse' teksten zijn de manieren waarop deze teksten werden gebruikt, hoe ze geciteerd werden, geïnterpreteerd of herschreven in andere teksten die we in de collectie Dode Zeerollen als geheel aantreffen. (foto hieronder: Qumran - grot 4)

Ook het onderscheid tussen 'sektarische' en 'niet-sektarische' teksten is niet langer bruikbaar. Uiteraard zijn er vermoedelijk teksten die zijn geschreven door de groep of groepen die de collectie bijeen hebben gebracht, zoals het Damascus Document, de Regel van de Gemeenschap, de Lofprijzingen, of de Pesharim (Bijbelcommentaren). Zij werden tot nu toe beschouwd als 'sektarische' teksten. De schrijvers van deze teksten gebruikten echter soortgelijke strategieën om hun eigen teksten hetzelfde gezag te verlenen als andere teksten waaraan zij groot gezag toekenden. Blijkbaar dachten de 'sektarische' schrijvers dat zijzelf deelhadden aan hetzelfde openbaringsproces als zij aan de heilige boeken van Mozes en de Profeten hadden toegeschreven, evenals aan vele andere geopenbaarde teksten die zij lazen, interpreteerden, herschreven, transformeerden en aanpasten aan hun eigen behoeften en inzichten, zoals bijvoorbeeld 1 Henoch of het boek Jubileeën.

De vraag is nu of de 'sektarische' teksten, als direct product van de eigenaren van de collectie, de verzameling als geheel goed weerspiegelen of karakteriseren. In het oudere onderzoek werd de gehele collectie namelijk 'sektarisch' genoemd. Echter, het grootste gedeelte van de teksten van de Dode Zeerollen biedt geen enkele aanwijzing van een dergelijke sektarische oorsprong. De 'niet-sektarische' manuscripten maken maar liefst 65-70 procent uit van het totaal aan Dode Zeerollen. We kunnen onderscheid maken tussen verschillende teksten met het oog op hun vermoedelijke schrijvers. Maar we kunnen niet meer een klein deel van de teksten de gehele collectie laten typeren. Hiermee is ook de hele vraag naar het 'sektarische' karakter van de groep of groepen die de collectie Dode Zeerollen hebben samengebracht dermate problematisch geworden dat het onderscheid niet bruikbaar meer lijkt (García Martínez 2008).

We moeten daarom niet alleen voorbij de 'canonieke kloof' (Bijbels/niet-Bijbels), maar ook voorbij de 'sektarische kloof' (sektarisch/niet-sektarisch). Elke tekst binnen de collectie moet allereerst op zichzelf worden bestudeerd. Van geval tot geval zal bepaald moeten worden welk gezag een tekst gehad kan hebben voor de groep of groepen die de collectie bijeen hebben gebracht. Hierbij moeten we rekening houden met het gegeven dat de manuscripten die gevonden zijn in de grotten nabij Qumran zeer waarschijnlijk niet het geheel vertegenwoordigen van wat er ooit was, maar dat we hier tot op zekere hoogte met toevallig bewijsmateriaal te maken hebben. Verhalen over vroegere ontdekkingen van tekstvondsten in de regio (ten tijde van Origenes, ca. 185-254; Patriarch Timoteüs I, ca. 800, en mogelijk over de Karaïeten, 9de-11de eeuw) en ook de enorme hoeveelheid van zogenaamde boekrolkruiken, nog gaaf dan wel gebroken maar in ieder geval leeg, herinneren ons eraan dat al onze ideeën omtrent de collectie als geheel een tentatief karakter hebben (García Martínez, 2012).

4. De Dode Zeerollen van Qumran en andere tekstvondsten in de Woestijn van Juda

De Dode Zeerollen in strikte zin verwijzen naar de elf grotten rondom Qumran, maar na de ontdekking in 1947 van de eerste grot van Qumran zijn er ook andere belangrijke manuscriptcollecties gevonden in het onherbergzame woestijngebied ten westen van de Dode Zee. In dit gebied zijn vele honderden grotten ontdekt en doorzocht; dat gebeurde tijdens intensieve zoektochten in de twee decennia na de eerste ontdekking en meer recent ook in de jaren 1990 en 2000. De meeste van de doorzochte grotten bevatten geen oude teksten, maar een groot aantal vertoonde wel sporen van menselijke aanwezigheid in de Oudheid, zoals keramiek en metalen voorwerpen, munten, textiel en houten voorwerpen. Daarnaast zijn in een aantal grotten ook oude manuscripten ontdekt, net als bij opgravingen op de vesting van Masada, waar de Romeinen in het voorjaar van 73 of 74 het laatste restant van de opstand de kop indrukten. In brede zin worden deze teksten tot de Dode Zeerollen gerekend, maar om verwarring te voorkomen is het ook gebruikelijk om ze aan te duiden als manuscripten van de Judese woestijn. De moderne ontdekkingen hebben achttien vindplaatsen van oude handschriften en tekstmateriaal opgeleverd, inclusief Qumran, en ook een aantal waarvan de herkomst onbekend is (Reed, 2007; Tov, 2010):

Plaats - aantal manuscripten

Qumran - bijna 1000 manuscripten (+ 4 ostraca, 62 inscripties op aardewerk en een inscriptie op een gewicht);
Wadi Daliyeh - 39 manuscripten;
Ketef Jericho (Wadi al-Mafjar) - ca. 30 manuscripten;
Nahal Michmas - 4 inscripties;

Khirbet Mird - ca. 160 manuscripten (ca. 50 manuscripten nog niet gepubliceerd);
Ain Feshkha - 4 inscripties;
Wadi Nar - 5 manuscripten (nog niet gepubliceerd);
Wadi Ghweir - 2 manuscripten (nog niet gepubliceerd);
Wadi Murabba'at - 152/153 manuscripten (+ 20 ostraca);
Wadi Sdeir - 4 manuscripten;
Nahal Arugot - 1 manuscript;
Ein Gedi (Har Yishai Cave) - 2 manuscripten;
Nahal Hever - 68 manuscripten (+ 2 ostraca en ostraca-fragmenten);
Nahal Hever/Seiyal - 95 manuscripten;
Nahal Mishmar - 8 manuscripten;
Nahal Se'elim - 5 manuscripten;
Masada - 46 manuscripten (+ 897 ostraca en 17 graffiti's);
Khirbet Qazone - 2 manuscripten (nog niet gepubliceerd);
Onbekende herkomst - ca. 30 manuscripten (meer dan de helft nog niet gepubliceerd)

Hoewel we, zoals eerder gesteld, rekening moeten houden met het gegeven dat de oorspronkelijke collectie teksten groter kan zijn geweest, is het evident dat deze manuscriptcollecties verschillen in grootte en karakter. Anders dan weleens wordt aangenomen, zijn het ook geen eenduidige collecties. Ze kunnen manuscripten omvatten uit heel verschillende periodes, en ook wanneer manuscripten uit dezelfde periode stammen, is het soms duidelijk dat de collecties aan verschillende eigenaren toebehoorden. Het is nu niet mogelijk daar gedetailleerd op in te gaan (zie Popoviæ, 2012 en Popoviæ, 2014).

In het algemeen kan worden gesteld dat het merendeel van de manuscripten van de Judese woestijn anders dan die van Qumran van niet-literaire aard zijn, zoals oorkonden over slavenverkopen of landbezit, trouw- of scheidingspapieren, contracten, rekeningen en persoonlijke brieven. Slechts een klein deel betreft literair-religieuze teksten, zoals enkele fragmenten of schriftrollen van Leviticus, Deuteronomium, Psalmen, Ezechiël, Wijsheid van Jezus Sirach en de Twaalf Kleine Profeten. De Dode Zeerollen van Qumran, maar ook die van Masada, onderscheiden zich van de andere manuscriptcollecties van de Judese woestijn doordat de teksten vooral van literair-religieuze aard zijn; slechts een paar fragmenten van rekeningen, namenlijsten en schrijfoefeningen zijn gevonden.

De teksten in dit boek beperken zich tot de manuscripten uit de grotten rondom Qumran (alleen de zogenaamde Bijbelse manuscripten zijn niet opgenomen), maar voor de vraag naar de eigenaren van deze teksten is het van groot belang alle tekstvondsten in ogenschouw te nemen.

5. De gemeenschap van Qumran of de stroming achter de Dode Zeerollen?

Van wie waren de Dode Zeerollen? Een belangrijke aanwijzing om te begrijpen wie de eigenaren waren, is gelegen in het contrast met andere tekstvondsten in de Judese woestijn.

Het materiële of fysieke karakter van manuscripten kan veel zeggen over de eigenaren ervan. Papyrologisch bewijsmateriaal uit de Grieks-Romeinse wereld laat een verschil zien tussen manuscripten uit het privébezit van rijke individuen enerzijds en manuscripten die toebehoorden aan geleerden en scholen anderzijds. De eerste categorie teksten bestond uit mooie, luxe kopieën, voor op de koffietafel als het ware, terwijl geleerden en scholen vaak met goedkoop papier werkten of papier hergebruikten (de tweede categorie).

Het onderscheid in de Grieks-Romeinse wereld tussen soorten papier en uitvoering in relatie tot de gebruikers van de manuscripten lijkt ook van toepassing op de handschriften van de Judese woestijn, waartoe die van Qumran in algemene zin ook behoren. De manuscripten van Qumran vertonen een aantal kenmerken waardoor ze anders zijn dan manuscripten van de overige vindplaatsen in de Woestijn van Juda. De manuscripten uit Qumran bestaan, zoals we al schreven, vrijwel alleen uit literaire teksten. Die teksten treffen we in verschillende uitvoeringen aan: in mooie, luxe edities, maar daarnaast ook in 'gewone' uitvoeringen. De aanwezigheid in Qumran van deze 'gewone' uitvoeringen van literaire teksten, naast luxe edities, vormt een opvallend contrast met wat we elders aantreffen: op de overige vindplaatsen in de Judese woestijn zijn zulke literaire teksten bijna zonder uitzondering mooi en luxe uitgevoerd en treffen we geen 'gewone' edities aan. Daarnaast vinden we in Qumran ook resten van (kleine) notitiepapier-tjes en aanwijzingen voor hergebruik van materiaal (4Q175, 4Q201/4Q338, 4Q339 en 4Q340).

De aanwezigheid van 'gewone' uitvoeringen van literaire teksten en notitiepapierjes wijst, net als bij het papyrologisch materiaal, in de richting van geleerden als de gebruikers en bezitters van de manuscripten van Qumran. De mooie, luxe uitvoeringen afkomstig van de overige vindplaatsen in de Judese woestijn, waar 'gewone' uitvoeringen vrijwel volledig afwezig zijn en geen notitiepapierjes zijn gevonden, waren niet van geleerden maar van 'gewone' mensen.

Het archeologische bewijsmateriaal van de verschillende vindplaatsen in de Judese woestijn laat zien dat rijke individuen of individuele families uit dorpen of kleinere steden, zoals die van Babatha of Salomé Komaïse, een of meerdere mooie boekrollen bezaten. De ouderdom van de manuscripten suggereert mogelijk dat ze als erfstuk in de familie zijn doorgegeven. Het grote belang dat eraan werd gehecht, wordt duidelijk door de omstandigheden waarin ze zijn gevonden. De individuen of families die ze meebrachten naar de grotten waren daarheen gevlucht vanwege de Romeinen. Ze namen hun belangrijkste bezittingen mee. Naast aktepapieren (met betrekking tot bijvoorbeeld huwelijk of landbezit) hoorden literaire boekrollen daar blijkbaar ook toe. Deze vluchtelingen namen ook de sleutels van hun huizen mee, in de hoop terug te keren. Maar daar is het voor velen van hen nooit van gekomen. Ze zijn omgekomen, mogelijk van honger en dorst, in de grotten waarheen ze met hun boekrollen waren gevlucht.

Niet alleen is het opvallend dat in Qumran het grootste gedeelte van de teksten van literaire aard is, maar ook het enorme aantal manuscripten in de verschillende grotten overtreft verre dat van alle andere vindplaatsen tezamen. Het grote aantal manuscripten van Qumran suggereert dat we hier niet van doen hebben met een persoonlijke of privécollectie maar met een gemeenschappelijke collectie van een groep of een school geleerden of intellectuelen.

De manuscripten van de andere vindplaatsen in de Judese woestijn illustreren twee aspecten die van belang zijn voor een beter begrip van de eigenaren van de Dode Zeerollen van Qumran. Ten eerste laten ze de verspreiding van literaire teksten door verschillende lagen van de Joodse maatschappij zien, buiten stadscentra als Jeruzalem. Ten tweede wijzen de verschillen in context, aantal en kwaliteit op een gedifferentieerde omgang met deze literaire teksten door verschillende groepen mensen in de Joodse maatschappij in die tijd.

Leden van de lokale elite, zoals de vrouwen Babatha en Salomé Komaïse, die waarschijnlijk lager op de sociale ladder stonden dan gezagsdragers in een stad als Jeruzalem, zoals Flavius Josephus, hadden wel degelijk toegang tot sommige literaire teksten van hun samenleving. Maar zij gingen heel anders met die teksten om dan iemand als Josephus of de mensen achter de Dode Zeerollen. Misschien bezat de familie van Babatha of Salomé Komaïse een literaire boekrol vooral als pronkstuk. Of misschien werd er door diegenen die konden lezen wel hardop uit voorgelezen voor anderen die dat niet konden, en gebeurde dat in de sociale context van familie of vrienden, of van het dorp.

In welk milieu functioneerden de manuscripten van Qumran? Hun materiële karakter en literaire inhoud suggereren een milieu van Joodse geleerden die op verschillende intellectuele niveaus en op professionele wijze hun voorvaderlijke tradities wilden begrijpen, uitleggen en doorgeven. De enorme rijkdom aan teksten, in getal en naar inhoud, laat zien dat de mensen achter de Dode Zeerollen van Qumran zich bezighielden met de interpretatie en uitleg van hun gezaghebbende teksten, Joodse leefregels (halacha) en de regels die hun gemeenschappelijke leven reguleerden, maar ook met wetenschap, magie en zelfs met geschiedschrijving. Iemand als Flavius Josephus laat eenzelfde professionele omgang met de gezaghebbende tradities van de Joodse cultuur zien, bijvoorbeeld in zijn Joodse Oudheden. De eigenaren van de Dode Zeerollen van Qumran vormden een ander slag mensen dan die achter de meeste andere literaire teksten uit die tijd die in de Judese woestijn zijn gevonden.

Al vanaf de eerste ontdekking van de manuscripten vond men overeenkomsten tussen vooral de Regel van de Gemeenschap uit Grot 1 aan de ene kant en aan de andere kant wat antieke auteurs als Philo van Alexandrië, Flavius Josephus en Plinius de Oudere hebben geschreven over de Essenen. Deze overeenkomsten hebben vanaf het begin een belangrijke rol gespeeld in de identificatie van de mensen achter de Dode Zeerollen. Veel onderzoekers lijken nog steeds aan te nemen dat de Dode Zeerollen gekopieerd zijn door, dan wel het bezit waren van deze Essenen waarover oude schrijvers verhalen.

Maar de antieke berichten over de Essenen leveren niet alleen overeenkomsten met Qumranteksten op, maar ook verschillen. Dit nuanceert de identificatie met de Essenen. Volgens de vermaarde Groningen-hypothese die Adam van der Woude en Florentino García Martínez eind jaren tachtig formuleerden, was de verzameling teksten

van Qumran het eigendom van een afsplitsing binnen de Esseense stroming.

De vraag is echter of we met één collectie teksten van één groep te maken hebben. Recent onderzoek naar de teksten gaat verschillende kanten uit. Zo is het mogelijk dat delen van de collectie decennia eerder zijn opgeborgen in de grotten dan andere. De meerdere kopieën van de Regel van de Gemeenschap, onder andere in Grot 4, en de verschillen ertussen zijn misschien te verklaren doordat ze ontwikkeld en gekopieerd zijn in verschillende, aan elkaar verwante, groepen. Veel van de teksten van Qumran zijn op verschillende wijze aan elkaar gerelateerd en lijken niet gezien te kunnen worden als een toevallige selectie van allerlei verschillende Joodse teksten die toen in omloop waren. De Dode Zeerollen van Qumran vertegenwoordigen een bredere stroming van Joods denken in die tijd. Deze stroming bestond mogelijk uit meerdere maar verwante groepen. Deze groepen deelden hun interpretatie van gezaghebbende teksten. Ze hadden een specifieke kalender (de zogenaamde 364-dagen-kalender) gemeen. En ze hadden een gedeelde visie op de naleving van Joodse leefregels (*halacha*).

De zoektocht naar specifieke historische identificaties, zoals de Essenen, levert niet noodzakelijkerwijs een beter begrip op van de teksten zelf en de eigenaren ervan. Het is mogelijk ons, zoals in het vroegere onderzoek, te beperken tot de paar groepen die bij name genoemd worden in verschillende antieke bronnen. Maar het kan verhelderend zijn de collectievorming van manuscripten in Qumran te beschouwen als de weerslag van voortschrijdend debat in bepaalde segmenten van de toenmalige Joodse samenleving. Daarbij moeten we ervan uitgaan dat de eigenaren van de manuscripten een groep met meer variatie vormden dan we vroeger aannamen. Niet alleen kunnen mensen teksten verzamelen, maar teksten kunnen ook mensen om zich heen verzamelen en zo een intellectuele gemeenschap helpen vormen. Of deze gemeenschap alleen bestond in Qumran of ook elders in dorpen en steden van Judea kunnen we niet met zekerheid zeggen, maar het is niet onwaarschijnlijk. De archeologie van de nederzetting van Qumran en de grotten in de buurt suggereren verschillende verbanden met anderen in Judea. Zo wijzen de munten van Romeinse procurators die er gevonden zijn op bredere economische verbanden, wat ook geldt voor de papyrus die voor sommige manuscripten werd gebruikt en uit Egypte moet zijn gekomen. Qumran was allesbehalve geïsoleerd. Wat deze mensen verbond was de collectie van manuscripten en hun enorme toewijding aan de bestudering van de teksten.

Uitgever: Ten Have, Gepubliceerd in 2013
ISBN - 978 902 590 2919

Qumran – grot 4, binnenin

Beide afbeeldingen komen van: 'www.BiblePlaces.com'

* * *
*

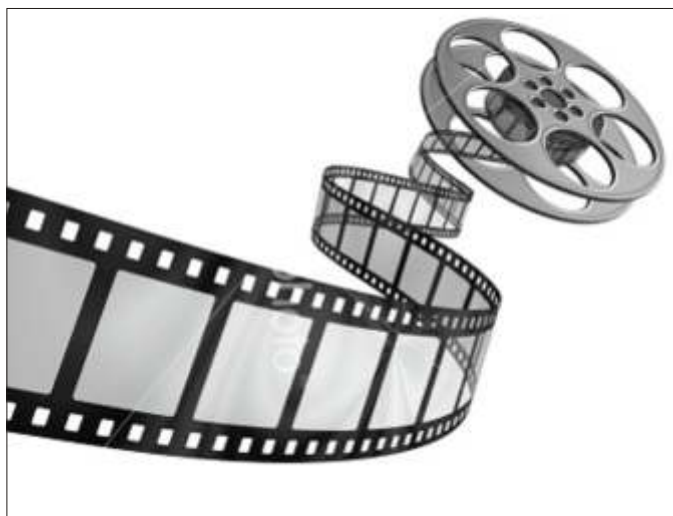
Dimensiewissel – Wat er gebeurt als jouw haakje aan de vierdimensionale wereld loslaat (eerste deel)

Jim van der Heijden

In de afgelopen eeuw heeft de natuurkunde theorieën voortgebracht die de gedachte van tafel vegen dat alles wat wij zijn op de een of andere manier door de stof wordt voortgebracht. Dit dringt onvoldoende door bij hen die zich bezighouden met de werking van het brein en de psyche, waardoor zij hardnekkig vasthouden aan het reductionistische mensbeeld. Daaraan wordt in dit artikel tegengas geboden. Eerst wordt het uit deze theorieën oprijzende wereldbeeld besproken. Daarna wordt ingegaan op de binding tussen onze onstoffelijke essentie en ons stoffelijke lichaam. Het artikel eindigt met een bespreking van de elementen uit de bijna-doodervaring binnen de context van het voorafgaande. (Dit is deel 1 - het volledige artikel verscheen reeds in Terugkeer 24(3-4), de special n.a.v. van het 25-jarig jubileum van St. Merkawah - het tweede deel verschijnt in het voorjaarsnummer.)

Het Blokuniversum ⁽¹⁾

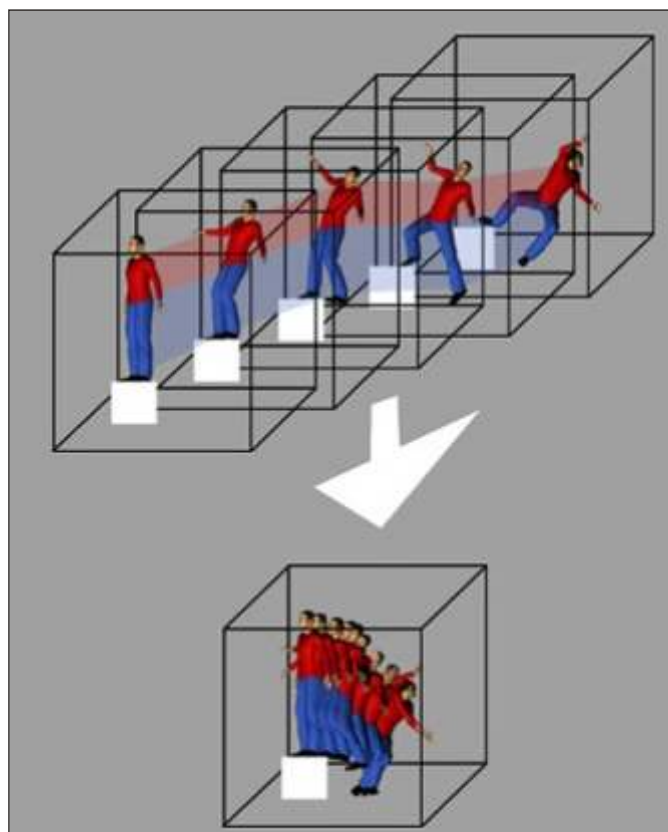
Tijdens het kijken naar een speelfilm vormen de beelden die we zien en gezien hebben het heden en het verleden van het filmverhaal en liggen de beelden die we nog niet zagen in de toekomst daarvan. In werkelijkheid zijn alle beelden sinds de vervaardiging ervan op de filmrol aanwezig. Het verleden, het heden en de toekomst in de film zijn illusoir en het gevolg van het in één richting beeld voor beeld bekijken van de filmrol. Als we aanhaken aan de tweedimensionale wereld van de film ondervinden we beperkingen die er niet meer zijn als we de gewone wereld weer ervaren. We wisselen dan als het ware van dimensie en zien in één oogopslag de volledige filmrol in plaats van elk beeldje apart.

In 1905 presenteerde Albert Einstein zijn speciale relativiteitstheorie. Door deze theorie mogen ruimte en tijd niet langer als afzonderlijke grootheden worden opgevat. Dit vormt de kern van een essay uit 1908 waarin Herman Minkowski – wiskundige en één van Einstein's leraren – op de speciale relativiteitstheorie voortbouwt. Hierin zijn ruimte en tijd aspecten van een verenigd geheel, de ruimtetijd. Minkowski toont ons een werkelijkheid die vier dimensies kent, drie ruimtelijke en de tijd. In de vierdimensionale ruimtetijd zijn alle gebeurtenissen – uit het verleden, in het heden en in de toekomst – aanwezig die het fysische universum bevat. Kort gezegd, er bestaan geen verleden, heden en toekomst. Alle materieelenergetische gebeurtenissen met ieder hun plaats (drie ruimtelijke dimensies) en tijd (één tijdsdimensie) staan vast in wat het blokuniversum wordt genoemd.

Blokuniversum en wereldlijnen

Het blokuniversum stellen we ons voor als een kubus waarin tijd, lengte, breedte en hoogte alle gebeurtenissen uit het verleden, het heden en de toekomst als punten in de kubus – het blok – vastleggen. Net als in een twee-assige grafiek elk punt een vaste plaats heeft, heeft iedere gebeurtenis in het blokuniversum zijn eigen ruimtelijke plaats en tijd. Alle gebeurtenissen zijn even reëel, er bestaat geen voorkeur. De metafoor van de filmrol en de afzonderlijke beeldjes helpt ons nu om deze (de!) fysische werkelijkheid te begrijpen. In de afbeelding hieronder bevatten de bovenste kubussen afzonderlijke beelden. Net als de beelden op de filmrol, maar dan driedimensionaal in plaats van tweedimensionaal. In de kubus daaronder zijn deze driedimensionale beelden vastgepind door de vierde dimensie, de tijd, toe te voegen. Er is nu één blok met één lijn van bij elkaar horende gebeurtenissen ontstaan. Dit wordt een 'wereldlijn' genoemd.

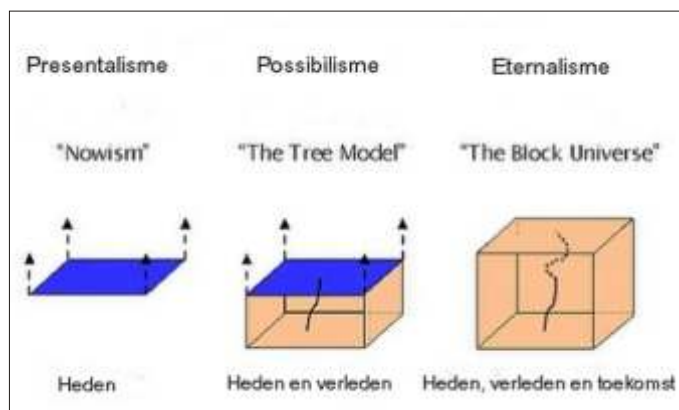

(deze afbeelding: met dank aan Tim Pickup)

In de afbeelding zien we een heel klein stukje van de wereldlijn van de blauw-rode man. In de werkelijkheid van het blokuniversum zou het gaan om een wereldlijn die diens gehele leven omvat en waarbij ieder punt op de wereldlijn een volgende fysische toestand van de blauw-rode man bevat. Dit geldt ook voor onze vierdimensionale levens. Onze wereldlijnen beginnen bij ons ontstaan en eindigen bij onze dood en bestaan uit een oneindig aantal beelden, één voor ieder van onze opvolgende toestanden.

Het blokuniversum bevat een ontelbaar aantal wereldlijnen die onveranderlijk vastliggen. Het verleden is niet weg en de toekomst is er altijd geweest. Dit houdt in dat de inhoud van het blokuniversum gedetermineerd is, alles ligt er tot in de kleinste bijzonderheden vast. En weer kan de vergelijking met de filmrol worden gemaakt waarop het verhaal van de film vastligt.

Wie nu denkt dat dit alleen maar een theorie is en niets te maken heeft met de werkelijkheid heeft het mis. De realiteit van het bestaan van het blokuniversum volgt uit het keer op keer juist bevinden van Einstein's speciale relativiteitstheorie en het gegeven dat Minkowski's opvatting over het universum, als zijnde een vierdimensionale wereld waar de tijd niet in stroomt, als enige in overeenstemming is met de speciale relativiteitstheorie⁽²⁾. Er bestaan geen verleden, heden en toekomst, er is een statische eeuwigheid. Deze positie heet 'Eternalisme' (gelijkwaardig bestaan van verleden, heden en toekomst) en staat tegenover het onhoudbaar geworden 'Presentalisme' (alleen het heden bestaat)⁽³⁾.

De binding

Op een filmrol staan statische, tweedimensionale beelden. Er is pas een verhaal als wij – vanuit een hogere dimensie – er iets mee doen. Dat is de afzonderlijke beelden in een zeker tempo en in één richting te bekijken. Zo komt het verhaal voor ons tot leven en er lijkt zelfs tijd in te ontstaan. Daarbij blijft de filmrol zelf onveranderd een reeks van statische, tweedimensionale beelden.

We zagen dat in het blokuniversum alles onveranderbaar vastligt. Het is een statische wereld, net als de filmrol. Op overeenkomstige wijze kunnen reeksen van statische driedimensionale beelden van vierdimensionale wereldlijnen in het blokuniversum worden gebruikt om de verhalen van die wereldlijnen tot leven te brengen en te ervaren. En net als bij de filmrol behoort de 'ervaarder' niet tot het object, maar ervaart komende vanuit een hogere dimensie. Immers, als de ervaarder tot de wereld zou behoren die wordt ervaren dan zou de ervaarder bij één beeld horen. Een tweedimensionaal beeld in het geval van een beeldje op een filmrol en een driedimensio-

naal beeld wanneer het een beeld op een wereldlijn betreft. Er zouden dan evenveel ervaarders zijn als er beelden op een filmrol of beelden op een wereldlijn zijn. Het als continuïteit ervaren van de film of de wereldlijn toont aan dat de ervaarder daar buiten staat.

Vijfde dimensie

Dit herkennen we als kijker naar een film. Dat dit een toepasselijke metafoor is voor de wijze waarop we vanuit een volgende – de vijfde – dimensie de verhalen in het blokuniversum tot leven brengen beseffen we niet voldoende. Toch is dit hoe dynamiek wordt gekregen in de wereldlijnen – de verhalen – die zich in het stoffelijke, gedetermineerde en statische blokuniversum bevinden. Vanuit een dimensie boven het blokuniversum worden wereldlijnen gevolgd en ervaren. Alleen zo ontstaat de illusie dat het blokuniversum leeft, groeit en verandert terwijl in werkelijkheid deze gedetermineerde, statische wereld van de stof onveranderd blijft.

Het veel aangehangen materialistische reductionisme is dus een onjuiste opvatting van de werkelijkheid. De werkelijkheid is dualistisch, vanuit de onstoffelijke vijfde dimensie wordt ervaren in de vierde dimensie. Dit gaat dieper dan het kijken naar en het identificeren met – een karakter uit – een film, er is sprake van een innige binding met de wereldlijn die wordt gevolgd. Het onstoffelijke heeft zich binnen de stof – de beeldenreeks – verankerd aan de stof en identificeert zich met de stof – de beeldenreeks. Zo zijn we tijdelijk bewoners van twee werelden wanneer we door de beelden van een wereldlijn onze weg afleggen tussen geboorte en dood. Tijdens die reis ervaren we het leven als dynamisch en de toekomst als onbekend. Dit terwijl de wereldlijn van ieder leven in het blokuniversum – de vierdimensionale werkelijkheid – statisch en bekend is. Na afloop zijn we terug in de echtere – echtheid neemt toe met elke volgende dimensie – werkelijkheid, die van de vijfde dimensie.

Essentie of ziel

Het wezenlijke van ons dat niet stoffelijk is, niet tot het blokuniversum behoort maar dat bezoekt, kennen we onder vele benamingen. Die worden niet eenduidig gebruikt en kunnen daarom aanleiding vormen voor onbegrip en verwarring. Plato's verdeling in twee zijnsferen, die van het stoffelijke lichaam (dat zich in het blokuniversum bevindt) en die van de onstoffelijke ziel (die tot de vijfde dimensie behoort), is nog altijd van toepassing. Ook zijn voorstelling van het lichaam als kerker van de ziel komt dicht bij de innige binding met een wereldlijn. Jammer genoeg zijn Plato's opvattingen door anderen geannexeerd waardoor aan het woord 'ziel' allerlei interpretaties zijn komen kleven en de hier beoogde betekenis uit het zicht raakt. Dergelijke bezwaren gelden ook voor benamingen die als synoniem voor 'ziel' worden gebruikt zoals 'geest' en 'zelf'.

Plato

Het tegenwoordig veel gebruikte 'bewustzijn' heeft zulke bezwaren (nog) niet, maar is inhoudelijk onjuist omdat het slaat op de werking van onze onstoffelijke essentie en niet op die essentie zelf. Voor ons doel kan 'essentie' alleen samen met 'onstoffelijk' worden gebruikt en dat is te lang. Daarom zal ik

hier, volkomen arbitrair, 'ziel' gebruiken – in de oorspronkelijke Platoonse zin – om aan te duiden wat wij in de vijfdimensionale werkelijkheid zijn.

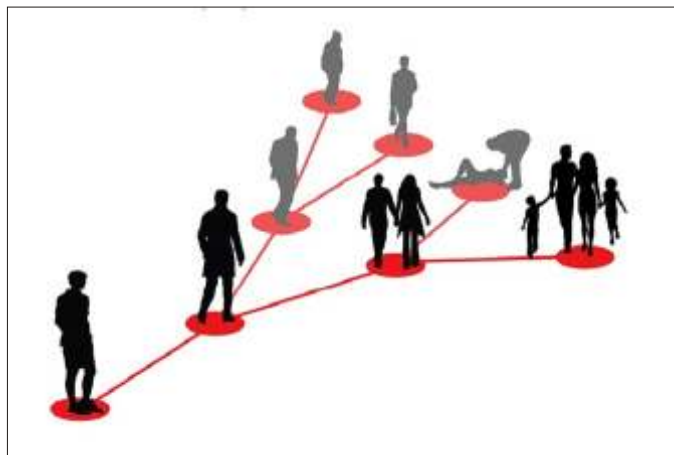
Binding aan beeldenreeksen

We kunnen nu ingaan op de binding van de ziel met de stof, ofwel hoe vanuit de vijfde dimensie wordt aangehaakt op een wereldlijn in het blokuniversum. Dit gaat inniger dan het kijken naar een speelfilm. Er wordt niet naar voorbijtrekkende tweedimensionale filmbeelden gekeken, maar er wordt als het ware in de film gekropen en door de afzonderlijke beelden gegaan. De vijfdimensionale ziel is één geworden met de vierdimensionale wereldlijn en gaat van driedimensionaal beeld naar driedimensionaal beeld waarbij het de inhoud van ieder beeld volledig ervaart evenals tijd, de vierde dimensie van het blokuniversum. Zo lijkt voor de ziel de tijd te vloeien terwijl tijd een onveranderlijke statische dimensie van het blokuniversum is.

Eén dimensie hoger maken de mogelijkheden en eigenschappen van één dimensie lager deel uit van het omvangrijkere scala aan mogelijkheden en eigenschappen van die hogere dimensie. In het vierdimensionale blokuniversum benut de onstoffelijke ziel de eigenschappen en mogelijkheden van de stof⁽⁴⁾. Doordat de ziel onstoffelijk is kan het dezelfde ruimte innemen als de stof. De ziel heeft zich aangepast aan de driedimensionale ruimte van de beelden en beweegt door de vierdimensionale wereldlijn. De binding van de ziel met de stof is als het aan elkaar kleven van deeltjes die aan de ene kant een positieve en aan de andere kant een negatieve lading hebben. Een dergelijke dipool-dipoolaanrekening en de vermenging en inwerking van de elektromagnetische velden daarvan zorgen voor hechting tussen stof en ziel. Zo kleeft de ziel aan ieder volgend gekozen beeld op zijn weg door de beeldenreeksen.

Keuze en vrije wil

Als nu bij de lezer de fatalistische gedachte is ontstaan dat wij – onze zielen – exact uitgestippelde fysische paden (wereldlijnen) bewandelen en zelf geen enkele invloed hebben op de weg die we in ons leven gaan dan is die onjuist. Een speelfilm kan tegenwoordig interactief zijn waardoor de kijker de verhaallijn op verschillende manieren kan laten verlopen. In het blokuniversum bieden de wereldlijnen de ziel een onuitputtelijk aantal mogelijkheden voor het kiezen van een weg.

In 1957 publiceerde Hugh Everett de *vele werelden interpretatie* van de kwantummechanica⁽⁵⁾. Die houdt in dat het universum splitst bij iedere keuzemogelijkheid. Voor het blokuniversum betekent dit dat elk driedimensionaal beeld op een vierdi-

mensionale wereldlijn er één is uit een verzameling van alle driedimensionale beelden die kunnen volgen op het daaraan voorafgaande driedimensionale beeld. De driedimensionale beelden voor en na elk driedimensionaal beeld maken op hun beurt ook weer deel uit van verzamelingen van gelijkwaardige alternatieven. Enzovoorts. De wereldlijnen in het universum vertakken zich eindeloos en elk driedimensionaal beeld is het begin van het vervolg van een wereldlijn.

Dat het blokuniversum statisch en gedetermineerd is, alle gebeurtenissen onveranderbaar vastliggen is dus maar de helft van het verhaal. De verzamelingen van beelden geven de ziel uitgebreide keuzemogelijkheden. De ziel is niet gedwongen om een vaste reeks van driedimensionale beelden op een vierdimensionale wereldlijn te volgen. De weg die het in het blokuniversum zal gaan – de gebeurtenissen die het zal ervaren – kiest de vijfdimensionale ziel zelf. Er is geen vaste of opgelegde route. Daardoor zal de ervaren vierdimensionale wereldlijn waar de ziel na het einde van zijn queeste in de stof op terugkijkt er één zijn met kronkels en afslagen.

De route die in het blokuniversum wordt afgelegd volgt uit het door de ziel voortdurend – op ieder punt in het blokuniversum – bewust maken van vrije keuzes. Dat de weg voor een – deel of zelfs geheel minder bewust kan worden afgelegd wat ook een keuze is – doet niet af aan de vrijheid van wil van de ziel.

Libet's vergissing

Dit brengt ons naar de experimenten van neurofysioloog Benjamin Libet⁽⁶⁾ en de daardoor ontstane twijfel aan het bestaan van de vrije wil. Een halve seconde voorafgaande aan het nemen van een bewust besluit zag Libet hersenactiviteit beginnen. Dus, al voor dit bij u opkomt is het naar uw mond brengen van een kop koffie in gang gezet. Libet leidde hier uit af dat de cortex (de hersenschors) eerst met een verrichting begint en pas daarna de bewustwording van wat in gang is gezet wordt toegevoegd. Exit vrije wil! Wat Libet en zijn collega's echter niet kunnen vertellen is waarom de cortex autonoom wilsprocessen tot stand brengt. In deze duisternis brengen de in dit verband opgeworpen termen 'onderbewustzijn' en 'voorbewustzijn' geen licht. Daarbij vond Libet het kennelijk moeilijk om afscheid te nemen van de vrije wil en bedacht een veto-recht dat u in staat stelt om de kop koffie te laten staan. De zaak van de verworpen vrije wil is zwak, niet meer dan een voorbarige gevolgtrekking van een star materialistisch reductivistisch denkend neurowetenschappelijk veld.

U kijkt naar een speelfilm. Het bevalt u niet hoe het verhaal zich ontwikkelt. Gelukkig is het een interactieve film, u grijpt in en geeft het verhaal een wending waardoor het naar het door u gewenste resultaat gaat. In de reeks van tweedimensionale beelden die u nu gaat zien zal de hoofdpersoon uit het verhaal doen en denken wat u hebt gewild dat zou gebeuren. Natuurlijk lijkt dit maar zo, er is geen denkende en acterende hoofdpersoon, er zijn alleen beelden die al bestonden en waaruit u een keuze heeft gemaakt. Net zo kiest de vrij kiezende ziel voor een verloop en vervolgt dan zijn weg door een beeldenreeks waarin zich tegelijk de processen van fysieke actie en besef van die actie ontwikkelen. Aan het einde van deze reeks bereikt de ziel een beeld waarin actie en besef beide aanwezig zijn. Eerst is er de door de ziel gekozen actie, daarna het beeld in het blokuniversum waarin de actie en het besef daarvan vierdimensionaal zijn geconcretiseerd. Dit beeld is niet ontstaan, het was er al. De vijfdimensionale ziel heeft er alleen

een weg naar gekozen waarbij het bij zijn gang door de stof geconfronteerd wordt met de traagheid die in het vierdimensionale blokuniversum geldt.

Jim van der Heijden- Over zichzelf, op zijn website ('www.onvergankelijk-bde.nl'): "In mijn jeugd had ik een bijna-doodervaring. De goed-bewaarde herinnering maakte dat ik na mijn loopbaan als materiaalonderzoeker en research- en zakelijk manager mij bezig ben gaan houden met het in de wetenschap en in de filosofie zoeken naar de verklaring voor deze bijzondere ervaring." "Dit leidde tot de publicatie van het boek 'Onvergankelijk! - De bijna doodervaring, venster op het licht van non-lokaal bewustzijn'. Daarna verscheen 'Het kleine bijna-bij-de-dood boekje', een korte en heldere inleiding op dit onderwerp voor een breed publiek."

Noten en literatuur in deel 1

- (1) Zie ook: Heijden, Jim van der. Het brein, middelaar of creator. *Terugkeer*, 24e jg., Nr. 2
- (2) Internetpublicatie: Petkov, Vesselin. Philosophy Department, Concordia University, Montreal, Quebec. *Is There an Alternative to the Block Universe View?*
- (3) Internetpublicatie: Peterson, Daniel and Silberstein, Michael. Department of Philosophy, University of Michigan, Ann Arbor, MI resp. Department of Philosophy, Elizabethtown College, Elizabethtown, PA en Department of Philosophy, University of Maryland, College Park, MD. *Relativity of Simultaneity and Eternalism: In Defense of the Block Universe*
- (4) (Heijden, Jim van der. Het gelijk van Descartes - De herontdekking van de ziel'. *Terugkeer* 22e jg., Nr. 2 / *Gamma* 18e jg., Nr. 1
- (5) Heijden, Jim van der. *Onvergankelijk! - De bijna-doodervaring, venster op het licht van non-lokaal bewustzijn*. Elmar, 2008
- (6) Mays, Robert G. en Mays, Suzanne B.. The Phenomenology of the Self-Conscious Mind. *Journal of Near-Death Studies*, 27(1)

Bronvermeldingen van de afbeeldingen: Afbeelding 2: Met dank aan Tim Pickup, 'timpickup@outlook.com' Afbeelding 5: Met dank aan Superflux, 'hello@superflux.in' □

Boekrecensies, door Aat de Kwant (5)

Vincent Duindam
Leren liefhebben
Een spirituele blik op relaties.
Ten Have 2013

Vanaf de eerste vlinders in je buik tot de laatste kus kun je kiezen voor spiritualiteit. In dit boek leer je ruimte te scheppen in relaties: ruimte voor aandacht, vrijmoedig geven en dankbaar ontvangen. Het voorwoord is geschreven door Lisette Thooft: "Compact geschreven en diep. Het leent zichzelf eigenlijk wel voor een 'lectio divina' - het aandachtig proevend en meditatief lezen van een spirituele tekst – iets wat Vincent Duindam aanraadt om moeilijke momenten in je liefdesleven te boven te komen."

Spiritualiteit maakt het, zo zegt hij niet alleen mogelijk om het fijn te hebben met elkaar, maar biedt ook een prachtige kans om je innerlijk te ontwikkelen. Want in de ontmoeting met de andere kom je jezelf tegen, met al je positieve eigenschappen, maar ook met je schaduwkanten.

Een mooie tip: Laat irritaties een signaal voor je zijn om 'uit je hoofd te komen' en in je lijf te gaan. Mediteer op je lichaamsgevoel. Waar zit de pijn?

Vanuit psychologisch perspectief is het van belang om dingen uit te praten. Dat kan zijn nut hebben. Maar misschien kun je ook eens experimenteren met samen stil zijn. Een hooglopende ruzie is niet het beste moment om dit te oefenen. In dat geval kun je beter eerst elk een eigen wandeling (je mantra reciterend) maken en elkaar daarna weer opnieuw ontmoeten. Bij kleinere hobbels kun je samen stil wandelen, of rustig in de kamer zitten. Grote kans dat je er na enige tijd om moeten lachen.

In een interview in Prana dat ik met hem had zei Duindam o.a. "Alles waar we in een relatie over vallen,' zo schrijft Arjuna Ardagh in het boek 'De translucente revolutie', zijn dingen die we in onszelf niet accepteren. De ander is een spiegel. Dus als je je 'binnenkant' op orde begint te brengen, zul je merken dat de relatie met je partner, en met anderen in het algemeen, veel beter wordt. En het vermogen om lief te hebben groeit mee."

'Leren liefhebben' is weer een van die Duindam-boeken die ik één keer uitlas, net als zijn eerder verschenen boek 'Spiritualiteit werkt in relaties'. Het is een boek voor zowel prille verliefden als voor partners die al jaren samen zijn.

Jabik Veenbaas

De verlichting als kraamkamer
Over het tijdperk en zijn betekenis voor het heden
Nieuw Amsterdam 2013

Dit boek en Jabik Veenbaas was ook een van de items in Wim Brands tv-zondagmorgen programma 'Boeken'.

In samenhangende, maar afzonderlijke hoofdstukken bespreekt filosoof, dichter en vertaler, Veenbaas vijftien vooraanstaande denkers

uit de 17e en 18e eeuw en hun gedachtegoed, van Spinoza en Balthasar Bekker tot markies de Sade en Condorcet. Hij doet dit steeds aan de hand van hun levensloop en van hun geschriften. Zijn bedoeling is om de actuele betekenis van de Verlichting te tonen en hij onderzoekt de denkers dus ook op hun betekenis voor het heden. Daarbij komen actuele thema's aan de orde, zoals de onttovering van de wereld, het debat over de mensenrechten en de emancipatie van de vrouw. Het boek geeft een duidelijk beeld van de geschiedenis van de verlichting.

De Verlichting staat bekend als het tijdperk van de Rede, maar Veenbaas laat zien dat ook de irrationaliteit eigen is aan dit epoque, hoe de Romantiek daaruit voortvloeide en daarbij logisch past. De auteur beperkt zich niet tot zijn vijftien hoofdpersonen, maar betreft terloops ook andere denkers bij zijn betoog.

Het grote misverstand over de Verlichting is volgens Veenbaas, de gedachte dat het tijdperk de rede verheerlijkte en als gevolg daarvan zeer trots en zelfverzekerd was. In zijn boek wil hij aantonen dat het eerder een tijd was waarin het vertrouwen in de rede werd ondergraven, en dat de Verlichtingsdenkers werden gekweld door intense twijfels. Waaraan Veenbaas toevoegt: "Juist die twijfels, meen ik, hebben we van hen geërfd."

'De verlichting als kraamkamer' is een duidelijk leesbaar en in een soepele verteltrant geschreven boek.

Winters landschap nabij Zwolle. Foto: Rudolf H. Smit

UITGELICHT: In het Licht van het Sterven ervaringen op de grens van leven en dood

Vertroostend boek over de Ars Moriendi door Ineke Koedam
Aat-Lambèrt de Kwant

In de boekenrubriek in het vorige nummer van Reflectie besprak ik het boek van Ineke Koedam 'In het licht van sterven-ervaringen op de grens van leven en dood' (Zie afbeeldingen). Na herlezing ga ik graag wat dieper in op dit opmerkelijke en ontroerende boek, dat vooral met het oog op de huidige discussies rond palliatieve zorg zeer actueel is.

"Dit boek moest geschreven worden en wel nu in deze tijd. Na alle berichten over bijna-doodervaringen en het openstaan voor een groter en eindeloos bewustzijn, is het nu tijd om gevoeliger te worden voor de ongewone poort die zich opent in de nabijheid van de persoon die afscheid gaat nemen en de herkenningen die kunnen volgen voor wie daar gevoelig voor is." Zo zegt Manèc van der Lugt, in haar reactie op het boek 'In het licht van sterven – Ervaringen op de grens van leven en dood' namens Forum Gezondheidszorg. En ze heeft gelijk.

Het werd tijd dat zo'n boek er kwam. Ineke Koedam is er in haar boek in geslaagd de juiste snaar te raken. Het is dan ook geen abstract boek. Als hospicemedewerker en later coördinator, weet zij waarover zij schrijft en weet haar ervaringen op een gevoelige en overtuigende manier over te brengen.

In dit boek besteedt Ineke Koedam bewust veel aandacht aan bijzondere bewustzijnservaringen die tijdens het sterfbed kunnen optreden, die zowel voor de stervende als voor de familie een naderende dood lijken aan te kondigen en de manier van sterven lijken te verzachten.

In zijn voorwoord wijst Pim van Lommel, cardioloog en schrijver van het boek 'Eindeloos bewustzijn', dat het vrij regelmatig voorkomt dat mensen speciale ervaringen, zoals sterfbedvisioenen, hebben en zelf melden in de periode rondom hun sterven. Familieleden en hospicewerkers hebben hier ook wel over gehoord, maar hebben daarover meestal niet durven communiceren. Mensen blijken vaak terughoudend te zijn om over deze ervaringen te praten omdat ze bijvoorbeeld bang zijn niet geloofd te worden.

Een bekend voorbeeld van een sterfbedvisioen is dat de patiënt in de dagen of weken voor het overlijden praat over een bezoek van de overleden partner of van overleden ouders, of kinderen, of familieleden, of vrienden of soms ook van religieuze figuren. Van Lommel wijst erop dat stervende patiënten vertellen dat deze overleden personen zijn verschenen om hen op te halen of om hen te helpen het leven en het zieke lichaam los te laten. Het feit dat men contact kan hebben met het bewustzijn van overleden dierbaren en met hen kan communiceren, veroorzaakt een nieuw idee over wat de dood zou kunnen zijn. Want het komt voor dat stervenden door hun overleden geliefden worden meegenomen naar een andere, niet-aardse werkelijkheid die doordrongen is van licht, vrede en onvoorstelbare liefde. Een werkelijkheid die doorgaans als 'echter' wordt ervaren dan onze dagelijkse realiteit.

Een stukje meereizen naar het licht

Van Lommel refereert ook aan een gedeelde doodervaring zoals ook bijvoorbeeld dr. Raymond Moody, auteur van *Een blik in de eeuwigheid* die beschrijft ⁽¹⁾. Moody ontvangt jaarlijks niet alleen duizenden verhalen van mensen over wat ze voelden, zagen en hoorden toen ze dicht bij de dood waren, maar krijgt ook verhalen binnen van mensen die aanwezig waren bij het overlijden van een dierbare.

Velen hebben al geschreven over bijna-doodervaringen, maar Moody, een autoriteit op dit gebied, richtte zijn onderzoek nu ook op gedeelde doodervaringen. Wakende familieleden of verplegend personeel beschrijven uittredingen uit het lichaam en het reizen naar het licht; waarnemingen die identiek lijken aan bijna-doodervaringen, maar nu gedeeld worden met de overleden persoon. Velen beschrijven de aanwezigheid van een opstijgende mist uit het lichaam van de overledene, een terugblik op het leven van de overledene en de impact die de ervaring heeft op het persoonlijk leven van de 'mee-reiziger'.

Tussen de regels door is ook in het boek van Ineke Koedam te lezen hoe nabestaanden soms een deel van het sterfensproces meemaken.

Illusoire wereld of niet?

En dan vraag je je af: leven we in feite in een illusoire wereld? De Indiase Veda's zijn daar duidelijk over en wijzen erop dat de mens meestal een wereldbeeld heeft dat ver van de werkelijkheid afstaat, zodat het de mens belet inzicht te hebben. We leven in Maya (illusie), als in een sluier van illusies en tijdens het sterfensproces komen we in een wereld die echter is dan echt.

Stervenden lijken in staat te zijn zich te bewegen in verschillende 'werelden'. Soms vertellen ze dat zij ergens anders waren, maar ook voor familie en hospicemedewerkers is dat merkbaar. Ineke Koedam toont aan dat een overgang daarom niet eenzaam of angstig hoeft te zijn, maar troostrijk en geruststellend kan zijn. Het mooie, maar ook ontroerende boek laat zien dat liefdevolle spirituele zorg heel belangrijk is. Door voor deze persoonlijke levenseinde-ervaringen meer openheid

en begrip te ontwikkelen, ontstaat er ruimte voor de behoeften van stervenden. Daarmee kunnen we hen beter ondersteunen in het proces van acceptatie en overgave dat sterven heet.

In haar inleiding zegt Ineke Koedam: *“Sterven is een kostbaar en wezenlijk proces van ieder mens en het is mijn wens dat dit boek ondersteunend mag zijn aan dit proces. Daarnaast mag het misschien een bijdrage zijn aan verruiming van bewustzijn in het overgangsgedebied van de dood.”*

Ze benadrukt dat het niet de bedoeling is de dood en of de zorg voor stervenden te romantiseren. Een antwoord waarom de ene mens dergelijke verschijnselen meemaakt en de ander niet, heeft zij niet. Het is ook geen criterium voor een goede overgang. Maar het onderkennen en accepteren van deze verschijnselen en ervaringen aan het sterfbed, als deze aan de orde zijn, is dat naar haar mening wel.

Zoals eerder al kort getypeerd, was Ineke Koedam geruime tijd als vrijwilliger en later als coördinator verbonden aan het Rotterdamse hospice ‘De Vier Vogels’. Wat zij daar meemaakte was niets nieuws.

Haar eerste persoonlijke ervaring gaat terug naar de tijd dat zij dertien jaar was.

“Oma van vaders kant was overleden. Hoewel mijn zusjes en ik even in de kist mochten kijken, werden we toch vooral weggehouden bij deze eerste dode in ons leven. Voor zover ik mij herinner, had ik geen specialere band met mijn oma dan mijn zusjes. Maar ’s avonds verkiest oma om mij te bezoeken en zit aan het voeteneinde van mijn bed. Veel later, ik werk dan als vrijwilliger in het hospice, vereert zij mij opnieuw met een bezoek en wel in een betekenisvolle droom.”

Later komt ze in contact met de onderzoeker Peter Fenwick, neuropsychiater, die bijzonder onder de indruk was van wat er in de ‘De Vier Vogels’ gebeurde. Hij gebruikt dit als voorbeeld in zijn lezingen, conferenties en symposia over de hele wereld. Voor Koedam aanleiding namens Fenwick onderzoek uit te voeren naar zogenoemde ‘end-of-life-experiences’ in Nederland. ‘In het licht van sterven’ is hiervan het resultaat.

Diepgaande spirituele inzichten

Voor haar boek heeft zij onderzoek gedaan in drie hospices, maar raadpleegde ook het boek *‘The Art of Dying’* van Peter en Elizabeth Fenwick ⁽²⁾ en *‘Eindeloos bewustzijn’* van Pim van Lommel ⁽³⁾.

Uit wat hospicemedewerkers vertellen over hun ervaringen met stervenden en nabestaanden blijkt duidelijk dat er meer is. Er ontstaan diepgaande spirituele inzichten, die een groot effect hebben op familie en zorgverleners. Ineke Koedam pleit dan ook voor meer ruimte voor stervenden om hierover te kunnen praten, zonder dat familie of verpleging de inhoud van hun ervaringen ter discussie stelt.

‘In het licht van sterven’ zet medici, verzorgers, familie en naasten aan om alert, open en ontvankelijk te zijn in hun houding en zich bewust te zijn van hun benadering van het stervensproces van hen waarvoor zij zorg dragen, maar uiteindelijk ook hun eigen, van nature, en ooit op handen zijnde sterven en stervensproces.

Wat mij treft is dat Ineke Koedam er niet om heen draait, dat de dood ook akelige, beangstigende en minder mooie kanten kent. Innerlijke onrust en agitatie leiden soms tot rusteloosheid waarbij stervenden het zelfs kunnen uitschreeuwen, wat voor de naasten moeilijk kan zijn.

Zo laat zij een verpleegkundige vertellen over een man *“die de hele tijd schold en vloekte. Hij was zo boos. Ik werd hem eerlijk gezegd ook een beetje zat en vroeg: ‘Waarom lig je zo te schelden, we zorgen zo goed voor je?’ – ‘Ja, maar jij weet niet dat ik zoveel pijn heb.’ Toen gooide hij er alles uit en vervolgens spuugde hij een enorme vloed gal. Die nacht overleed hij heel rustig. Eerst door zich verbaal te uiten en daarna lichamelijk. Dat kan dus een belangrijk signaal zijn.”*

Het boek kan bijdragen aan meer bewustwording omtrent het stervensproces, ook en vooral bij verpleegkundigen. Nog al te vaak wordt spreken over de dood zo lang mogelijk uitgesteld. Ook op het benoemen van die mooie momenten en verwonderlijke momenten tijdens een sterfproces rust nog steeds een taboe, maar lezing van het boek kan er wellicht toe bijdragen om de *Ars Moriendi*, de kunst van het sterven, te herontdekken.

De dood is niet een enkele gebeurtenis, maar een proces. Ineke Koedam inspireert tot verdieping van dat proces.

Levensende-ervaringen zijn heel troostrijk: de stervende mens bereidt zich voor op de dood. We weten niet wat zij innerlijk doormaken, maar dierbaren en sensitieve zorgverleners aan het sterfbed zien en erkennen het wezenlijke karakter van het proces waarin de stervende is verwickeld. Daarnaast duiden deze bijzondere verhalen over de naderende dood- of levensende-ervaringen op een overgang naar een andere vorm van bestaan. Een overgang die niet eenzaam of angstig hoeft te zijn maar die troostrijk en geruststellend is.

Voor meer informatie: www.weerschijn.nl

Of www.weerschijn.nl/ onderzoek

Noten

- 1- Raymond Moody, *Een blik in de eeuwigheid, gedeelde ervaringen met de dood*. Bruna 2011.
- 2- Peter en Elizabeth Fenwick, *The Art of Dying*. Bloomsbury Academic, 2008.
- 3- Pim van Lommel, *Eindeloos bewustzijn - Een wetenschappelijke visie op bijna-doodervaringen*. Ten Have, 2007.

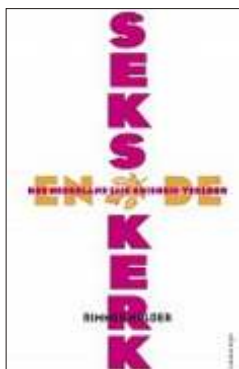
* * *

Ochtendgloren - foto: Rudolf H.Smit

Boekrecensies en -aankondigingen

Aat de Kwant

Rimmer Mulder
Seks in de kerk
Hoe Nederland zijn kuisheid verloor
Atlas Contact 2013

In de jaren zestig raasde de seksuele revolutie als een wervelwind door de kerken in Nederland. De christelijke zedenleer die zo lang als een zware deken over de samenleving had gelegen werd aan de kant gegooid, het ene na het andere taboe werd opgegruimd: geboortebeperving, ongehuwd samenwonen, homoseksualiteit. Gods geboden en verboden werden ingehaald door de actualiteit.

Rimmer Mulder maakte de ontwikkeling mee als journalist en als kind van de gereformeerde zuil. In zijn boek 'Seks en de kerk - Hoe Nederland zijn kuisheid verloor' doet hij verslag van wat de kerken tijdens de seksuele revolutie overkwam.

Het volk schikte zich niet langer naar de strenge voorschriften voor de omgang tussen man en vrouw. Langzaam maar zeker werd God de afgelopen eeuw uit de slaapkamers van gelovigen van alle gezindten verdreven. Mulders boek is een fraaie en helder geschreven combinatie van eigen herinneringen, documentatie en interviews met generatiegenoten, zielzorgers en maatschappelijk werkers. Hij las het Boek der Boeken er nog eens op na evenals allerlei moraaltheologen. Hij verdiepte zich ook grondig in dat andere geloof, dat hij niet van huis uit kende, het katholicisme, en komt tot de conclusie dat de onmogelijke eisen die de twee kerken aan hun schaapjes stellen op het gebied van seks niet zo heel veel verschillen.

De meeste verwondering wekte bij Mulder de Rooms-katholieke kerk. Het was voor hem tenminste wonderlijk te ervaren hoe de katholieke zeden van zo'n vijftien eeuwen oud nooit wezenlijk zijn veranderd en nog altijd als de enige en juiste moraal de mensen wordt voorgeschieden.

Britta Böhler
De beslissing
Cossee 2013

Ook zij was onlangs te zien in mijn favoriete tv-programma 'Boeken' op zondagmorgen. Britta Böhler vertelde daar zo overtuigend en treffend over haar boek dat ik het de volgende dag meteen ter bespreking aanvroeg. Met dank aan Wim Brands die er altijd weer in slaagt heel boeiende schrijvers aan tafel te krijgen.

Begin 1936 publiceerde Thomas Mann, die toen al drie jaar in Zwitserland woonde, in een Zwitserse krant een open brief. De bekende schrijver en Nobelprijswinnaar nam in krachtige bewoordingen afstand van het nationaalsocialistische regime in Duitsland, zijn vaderland. In de dagboeken die hij altijd bijhield, wijdt hij aan deze brief slechts weinig woorden. Hij diende de brief in bij de redactie, belde de volgende dag dat hij er toch nog over wilde nadenken en gaf pas twee dagen later toestemming om hem te publiceren. De advocate Britta Böhler probeert in haar boek 'De beslissing' in romanvorm te reconstrueren wat er in die dagen door Mann heen gegaan moet zijn. Er stond voor hem veel op het spel. Weliswaar had hij zijn vaderland al verlaten en waren zijn huis en spullen geconfisqueerd door de nazi's, maar publicatie van de brief zou betekenen dat zijn boeken niet langer in Duitsland gelezen mochten worden. Bovendien werd zijn privéleven, inclusief z'n nooit openlijk beleden homoseksualiteit, ook openbaar en zouden ook zijn familieleden gevaar lopen.

In deze roman weet Böhler Thomas Manns dilemma boven het persoonlijke uit te tillen naar de universele vraag: als je geconfronteerd wordt met het kwaad, mag je dan zwijgen uit eigenbelang of moet je stelling nemen?

Mann koos het laatste. Die drie dagen vol mijmeringen leveren niet echt spannende literatuur op. Böhler doet namelijk of we steeds in het

hoofd van Thomas Mann zitten, maar in werkelijkheid is er continu een alwetende verteller aanwezig die van alles feiten en gebeurtenissen uit het leven van Mann, op de hoogte lijkt te zijn, maar echt storen doet het niet. De beslissing is gewoon een mooi geschreven roman die ons een blik gunt in het dilemma waarmee een van de grootse schrijvers van de 20e eeuw werd geconfronteerd. Vaardig weet zij van dit 'monument van de Duitse literatuur' een mens van vlees en bloed te maken die zich net als iedereen druk maakt om alledaagse dingen. Boeiend is te lezen hoe een keuze die voor ons zo logisch lijkt, voor Mann er één was met vele haken en ogen. Achteraf is elke keuze immers eenvoudig.

De mainstram zal hard oordelen en zeggen dat Mann een foute beslissing nam. Wie 'De beslissing' leest zal daar wellicht genuanceerder over denken. De auteur (Freiburg, 1960) is bijzonder hoogleraar Advocatuur en voormalig lid van de Eerste Kamer voor Groen Links

Jannie Regnerus
Het lam
Atlas Contact 2013

Het lam is het ontroerende verhaal van een vrouw die zich staande probeert te houden tegenover het leed van haar ernstig zieke kind. Het is de ongewone combinatie van beeldenassociatie-taal die deze roman tot een wonder van verbeelding maakt.

In de roman reist Clarissa met haar zontje af naar Gent om het schilderij Het Lam Gods van de gebroeders van Eyck te bekijken. Het lam is het symbool van de onschuld, maar wat gebeurt er als op een dag een boosaardig onheil dat lam bedreigt? Het zontje van Clarissa, Joris, is een kleuter die zich verwondert over een dood lam dat op een marktplein is achtergebleven. Niet lang daarna plast hij bloed. Kanker. Machteloos moet Clarissa toekijken hoe haar kind slopende behandelingen ondergaat. Het verandert haar waarneming van de wereld om haar heen, waar sluipenderwijs kleur en leven uit verdwijnen totdat zij alleen nog verval en eindigheid ziet. De Kunst biedt tegenwicht, ze neemt Joris mee naar Gent om daar samen Het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck te aanschouwen en hem en zichzelf ervan te overtuigen dat lang niet alle lammeren doodgaan.

'Het lam' is een gefragmenteerde, visuele roman - Jannie Regnerus noemt het zelf een taalschilderij - vol symboliek (ook christelijke), vaak in de vorm van tegenstellingen en uitersten. Kleur die zich steeds verder terugtrekt uit het gezicht van Joris spat van het doek van schilderijen. Twee duiven - één die niet snel genoeg opvliegt en één voor altijd gevangen in een goudgeel schijnsel - houden elkaar in evenwicht. Regnerus schrijft heel mooi en beeldend, maar doet ook weer niet haar best om heel mooi te schrijven. Zo weet ze treffende beelden af te wisselen met een alledaagse beschrijving. Toch blijft naast die schildering en stoffering de kern van haar verhaal overeind.

Op onderkoelde wijze neemt Regnerus je mee in haar grote en het kleine leed. Ze mengt haar fascinatie voor schilderkunst met taal, in een indrukwekkende stijl. Het Lam is vooral een gevoelig verhaal dat zij in een prachtig taalgebruik weet te verwoorden, maar een tranentrekker is het ook weer niet. Haar boek is een en al schoonheid in woorden die mij diep hebben geraakt. Het is een van de meest boeiende romans van Nederlandse bodem die ik de laatste tijd las.

Wellicht is het Tv-programma via 'Uitzending gemist' nog via internet te zien. Vooral kijken dan!

Boekaankondigingen

In deze rubriek worden overige boeken, die voor de lezer interessant kunnen zijn, maar waarvoor helaas nu geen plaats kan worden ingeruimd in de uitgebreidere boekeninformatie, kort aangekondigd. Mogelijkerwijs worden enkelen hieruit uitgebreider besproken in het volgend nummer van Reflectie.

Emmy van Schalkwijk: Toen ik wakker werd, Aspekt 2013. Filosofisch reisverslag waarin de hoofdpersoon 'Ik' op zoek gaat naar antwoorden op vragen.

Christa Anbeek: Aan de heidenen overgeleverd, Hoe theologie de 21e eeuw kan overleven, Ten Have 2013. In dit boekje geeft Christa

Anbeek een eerste aanzet tot een vernieuwde ervaringstheologie. Daarmee licht ze ook haar theologische en filosofische visie achter 'De berg van de ziel' (Christa Anbeek & Ada de Jong) waarvan een bespreking verscheen in het voorjaarsnummer. Dit boek, 'Aan de heidenen overgeleverd', is een bewerkte versie van Anbeeks inaugurele rede. Dr. Crista Anbeek is Universitair hoofddocent existentiële en levensbeschouwelijke reflectievaardigheden & Themaleider Humanistische begeleidings- en coachingstudies, aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht.

Holkje van der Veer: Verlangen als antwoord. Mijn weg met de Dominicaanse traditie, Ten Have 2013. Holkje van der Veer, een vrijgevochten Amsterdamse, studeert in de jaren tachtig aan de sociale academie in Kampen. Ze loopt stage in het dominicanenklooster in Zwolle, waar ze veel inspiratie vindt. Ze wil graag deel uitmaken van de dominicaanse gemeenschap. In 1996 treedt ze toe als dominicanes. In dit boek vertelt ze over verlangen naar God en verbinding met anderen, haar strijd met een ernstige aandoening én over het gedachtegoed van Dominicus, dat ook heel actueel passend is in deze tijd.

Wim Kops: De geheimen van het licht, Een weg naar inzichten in de raadselen van het leven, Christofoor 2013. Wim Kops ontdekte dat deze levensgeheimen een innige samenhang vertonen met de geheimen van het licht. Het licht dat ons aan de ene kant zo vertrouwd is heeft anderzijds iets buitengewoon mysterieus.

Herman van Erp, Hegel, Boom 2013. Dit voorjaar verscheen bij Uitgeverij Boom de vertaling van Hegels hoofdwerk, 'Fenomenologie van de geest'. Hegel-kenner Herman van Erp introduceert de lezer in de denkwereld van Hegel. Waar gaat het bij deze filosoof om en wat is de betekenis van noties als 'geest'? Na aanschaf van deze toegankelijke inleiding staat niets lezing van Hegels meesterwerk nog in de weg.

George Wilhelm Friedrich Hegel, Fenomenologie van de geest, Boom 2013. Het verschijnen van de 'Fenomenologie van de geest' is dé gebeurtenis van de Maand van de Filosofie 2013. Hegels hoofdwerk uit 1807 is nu eindelijk integraal beschikbaar in een uitmuntende vertaling. Het boek is bewierookt en vervloekt, maar niemand betwist dat het een van de belangrijkste werken is in de westerse filosofie.

Kenneth Gukier & Viktor Mayer-Schönberger: De big data revolutie Hoe de data-explosie al onze vragen gaat beantwoorden, Maven Publishing 2013. Viktor Mayer-Schönberger, hoogleraar aan het Oxford Internet Institute en Kenneth Gukier, dé big data-journalist van The Economist, bundelden hun krachten om de gevolgen van deze big data-revolutie voor het eerst duidelijk in kaart te brengen. Op meeslepende wijze beschrijven ze waarom juist Google het best in staat is het verloop van een griepvirus te voorspellen en hoe Twitter kan 'zien' wie de verkiezingen gaat winnen.

Jonathan Black: De heilige geschiedenis, Het verhaal volgens engelen, mystici en andere bovennatuurlijke wezens, Servire januari 2014. In 'De heilige geschiedenis' wijst Jonathan Black ons op de betrokkenheid van engelen in mythen, folklore en religieuze testamenten. Black schreef eerder, volgens critici de culthit, 'De geheime geschiedenis van de wereld', de vermoedelijke bron van Dan Brown's 'De Da Vinci Code'.

Hans Moolenburgh: U kunt veel meer dan u denkt, Wat u zelf kunt doen om uw kind gezond te houden. In ruim vijftig jaar artspraktijk heeft dr. Hans Moolenburgh de klachten van kinderen zien veranderen. Waar vroeger wonden en 'standaard'-kinderziekten het beeld bepaalden, hebben in de loop der jaren veldwaartsziekten de overhand gekregen: leukemie, suikerziekten, een breed scala aan allergieën, voedselintoleranties, hyperactiviteit en autisme. Aan de hand van tientallen praktijkvoorbeelden laat dr. Moolenburgh zien dat het tijd wordt om verder te kijken dan de symptomen en de oorzaken aan te pakken. Juist de goedbedoelde vaccinaties blijken niet zelden grote schade in een kind aan te richten.

Yvonne van den Berg: De viool van mijn moeder. Autobiografische roman over een Nederlandse familie met een oorlogsverleden, Sijthoff 2013. In de wereld van de jonge Else is een loodzwaar geheim: haar moeder komt uit een NSB-gezin. Terwijl ze opgroeit, wordt de onuitgesproken spanning tussen haar en haar moeder steeds

groter. Else zoekt haar toevlucht in klassieke muziek en haar dwarsfluit. Dan vindt ze een oude, verwaarloosde viool op zolder. Die moet van haar moeder zijn, maar waarom speelt zij niet meer? Vele jaren later heeft Else pas de moed om het verleden van haar familie te onderzoeken. En pas wanneer haar moeder overleden is, vindt ze begrip en rust.

* * *

DE ZOON

Fragment uit: "Het Heilige" door Rudolf Otto

'Kennis a-priori is niet die, welke elke ieder redelijk wezen heeft (dat zou 'aangeboren' kennis zijn), maar die iedereen hebben kan. Hogere kennis a-priori is er een, die iedereen hebben kan, die men, zoals de ervaring aantoont, niet in zich zelf heeft, maar die 'opgeroepen' wordt door anderen, hoger begaafden. De algemene 'aanleg' is hier louter het vermogen van ontvankelijkheid en een principe van beoordeling, en niet het eigen zelfstandige werk van de betreffende kennis. Zo'n scheppin vindt alleen plaats bij de 'begaafden'. 'Begaafdheid' is echter een hogere fase, een versterking van de algemene aanleg en ze onderscheidt zich van deze niet gradueel maar ook kwalitatief. Dat is duidelijk waar te nemen in de kunst.

Wat hier onder de massa slechts ontvankelijkheid, beleven en beoordelen door ontwikkelde smaak is, dat keert op het niveau van de kunstenaars terug als uitvinding, schepping, compositie, zelfstandige geniale productiviteit. En deze hogere trap en kracht van de muzikale aanleg die dáár slechts vatbaarheid voor muzikale ontroeringen, h́ier echter het vermogen tot muzikaal produceren en openbaren is, is klaarblijkelijk geen louter gradueel verschil.

Precies zo ligt het nu ook op het terrein van het religieuze gevoel, het religieuze ervaren, het ontstaan ervan en de openbaring. Voor de meeste mensen is ook hier de 'aanleg' enkel en alleen als ontvankelijkheid voorhanden, dat wil zeggen als mogelijkheid om door religie ontroerd te worden en als het vermogen om zelf en vrij de dingen te leren kennen en beoordelen. Dat betekent dus: algemene aanleg is de 'geest' maar dan in de vorm van het testimonium spiritus (geestelijke getuigenis). En ook dit slechts, ubi ipsi visum fuit (waar hij wil).

Het hogere vermogen en niveau echter, onafleidbaar uit de eerste fase van de loutere ontvankelijkheid, is hier de profeet, dat wil zeggen degene, die de geest als het vermogen van de 'innerlijke stem' en als het vermogen der divinatie en, door middel van beide, als religieuze productiekracht bezit.

Boven dit niveau van de profeet laat zich dan een nog hogere, derde denken en verwachten, weer onafleidbaar uit de tweede, net als de tweede het was uit de eerste: die van hem, die enerzijds de geest in volheid bezit en die anderzijds tegelijk zelf in persoon en werk wordt tot het voorwerp van de divinatie van het heilige, dat in de verschijning treedt.

Deze is meer dan profeet – Hij is de Zoon.'

Rudolf Otto, Het Heilige, over de buitenredelijke kant van het goddelijke. (Berlijn, 1917) – Abraxas, Amsterdam, 2002. p 143, 244.

* * *

*